

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY

FACULTY OF ARCHITECTURE

ÚSTAV URBANISMU

DEPARTMENT OF URBAN DESIGN

**MOŽNOSTI ZAHRADNICKÉ PRODUKCE
V URBÁNNÍCH LADECH A VEŘEJNÝCH
PROSTORÁCH POSTINDUSTRIÁLNÍHO MĚSTA**

THE POSSIBILITIES OF HORTICULTURAL PRODUCTION IN STALLED SPACES
AND PUBLIC SPACES OF POSTINDUSTRIAL CITY

TEZE DIZERTAČNÍ PRÁCE

SHORT VERSION OF DISSERTATION

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Ing. Jana Adamková

ŠKOLITEL

SUPERVISOR

doc. Ing. arch. Karel Havlíš

BRNO 2018

KĽÚČOVÉ SLOVÁ

komunitná záhrada, mestské záhradníčenie, mestská agrikultúra, záhradnícka produkcia, verejný priestor, verejné priestranstvo, urbánny úhor, brownfields, postindustriálne mesto

KEYWORDS

community garden, urban gardening, urban agriculture, horticultural production, public space, public open space, stalled space, brownfields, postindustrial city

OBSAH

ÚVOD.....	2
CIEĽ PRÁCE	2
Hypotézy výskumu	2
TERMINOLÓGIA.....	3
Urban agriculture, Urban Gardening, Urban Farming	3
Priestory so záhradníckou produkciou.....	5
Urbánne ledy/úhory	5
ZÁHRADNÍCKA PRODUKCIA V MESTE V SVETOVOM KONTEXTE.....	6
MESTSKÉ ZÁHRADNIČENIE V HISTORICKOM KONTEXTE.....	6
MESTSKÉ ZÁHRADNIČENIE V KONTEXTE SÚČASNOSTI.....	9
Benefity záhradničenia v mestskom prostredí	9
Výzvy vyplývajúce zo záhradničenia v mestskom prostredí	11
PRIEBEH VÝSKUMU.....	13
Hodnotiaca schéma	13
Prípadové štúdie	14
Hĺbkové rozhovory	14
Analýza vybraných príkladov	15
ELSŐ KIS-PESTI KERT.....	16
VÝSLEDKY	20
CELKOVÉ HODNOTENIE PODĽA HODNOTIACEJ SCHÉMY	20
HODNOTENIE JEDNOTLIVÝCH INDIKÁTOROVÝCH SETOV	21
Environmentálne indikátory.....	21
Psychosociálne indikátory	21
Socioekonomické indikátory	22
TYPOLOGICKÉ KATEGÓRIE.....	23
ZÁVERY	29
POTVRDENIE VYTÝČENÝCH HYPOTÉZ.....	29
ODPORÚČANIA PRE PRAX.....	30
Priestory so záhradníckou produkciou v intraurbánných polohách mesta ..	30
Priestory so záhradníckou produkciou v periurbánných polohách mesta.....	31
Virtuálny verejný priestor.....	32
ZHRNUTIE	33
ZOZNAM OBRÁZKOV	34
ZOZNAM GRAFOV	34
ZOZNAM TABULIEK	34
BIBLIOGRAFICKÉ CITÁCIE.....	35

ÚVOD

V posledných rokoch je stále citeľnejšia zmena životného štýlu a spotrebiteľských návykov, najmä u generácie mladších obyvateľov narodených v rokoch 1980 – 2000, tkz. Millenials. Významnou charakteristikou tejto generácie je vysoké sebavedomie s orientáciou na kariéru, tím a spoluprácu, a zároveň chuť si svoj život vo voľnom čase doslovne naplno „vychutnávať“.

Otázka potravín a gastronómie sa preto stáva v mestách témou. Farmárske trhy, kde lokálni pestovatelia a výrobcovia ponúkajú čerstvé, kvalitné potraviny domáceho pôvodu s tradičným spôsobom spracovania, sú prirodzenou súčasťou sobotných dopoludní veľkého množstva mestských obyvateľov, ktorí sa zaujímajú o fungovanie tradičného poľnohospodárstva a jeho alternatívy. Zodpovednosť voči životnému prostrediu v spojení so zodpovednosťou voči svojmu okoliu, komunite a snahou o zmysluplné trávenie voľného času, je hnacím motorom nárastu záujmu o záhradnícke aktivity v mestskom prostredí.

Lokálne komunity aktívne vyhľadávajú vhodné priestory pre mestské záhradníčenie vo svojom okolí, ktoré nachádzajú v urbánných úhoroch alebo nedostatočne využívaných verejných priestranstvách. Komplikované administratívne procesy a vlastnícke vzťahy sú častou prekážkou pre využitie týchto plôch na účely záhradníckej produkcie. Dôsledkom týchto vzťahov býva nepochopenie na oboch stranách, sklamanie potenciálnych záhradkárov, prípadne nekonceptné zásahy, ako aj obavy mestských častí a prípadných súkromných vlastníkov o osud pozemkov, v prípade ich poskytnutia na účely mestského záhradníčenia. Chýbajúca stratégia a koncepcia uplatňovania priestorov so záhradníckou produkciou v prostredí mesta, ktorá by identifikovala vhodné priestory a parametre ich využitia, by týmto nedorozumeniam pomohla predchádzať.

Dizertačná práca sa zaoberá výskumom jednotlivých typologických kategórií a hľadaním vhodných polôh pre ich umiestňovanie v rámci štruktúry verejných priestranstiev a prázdnych mestských pozemkov.

CIEĽ PRÁCE

Práca si kladie za cieľ zostaviť prehľad a typológiu urbánnych priestorov, naviazaných na mestské záhradníčenie, ktoré by mohli v niektorých prípadoch dočasne, a v niektorých natrvalo, nájsť svoje uplatnenie v prostredí postindustriálneho mesta.

Hypotézy výskumu

Hypotéza 1

- *Priestory naviazané na mestské záhradníčenie sú významným nositeľom komunikácie v rámci lokality, v ktorej sa nachádzajú. Psychosociálny aspekt, ktorý prinášajú do územia, je nezanedbateľný.*

Hypotéza 2

- *Prázdné, nevyužívané a zbytkové plochy v rámci mesta, od mesta deindustrializovaného až po postindustriálne, sú vhodné na dočasné využitie formou mestského záhradníčenia.*

Hypotéza 3

- *Plochy so záhradníckou produkciou môžu byť nástrojom na manažment mestského územia.*

TERMINOLÓGIA

Urban agriculture, Urban Gardening, Urban Farming

Pre potreby dizertačnej práce považujeme za kľúčové definovať mestské záhradníčenie (urban gardening). Pojmy „urban agriculture“, „urban farming“, „urban horticulture“ a „urban gardening“ sa vo veľkej miere prelínajú a nie sú striktné oddelené.

Mougeot (2005) v publikácii *Agropolis - The Social, Political and Environmental Dimensions of Urban Agriculture* definuje mestské poľnohospodárstvo (urban agriculture) ako „odvetvie lokalizované v rámci (mestské/urban), alebo na okraji (periférne/periurban) mesta alebo metropoly, ktoré sa venuje dopestovávaniu a dochovávaniu, spracovávaniu a distribúcii rozmanitých potravín a nepotravinových produktov, využívajúc z veľkej časti ľudské a materiálne zdroje, produkty a služby nachádzajúce sa v mestskom priestore a následne poskytuje zdroje, produkty a služby tejto mestskej oblasti.“

Organizácia spojených národov (FAO, 2007) definuje mestské (urban) a prímestské (periurban) poľnohospodárstvo (agriculture) ako pestovanie rastlín produkujúcich potraviny a chov zvierat v rámci miest a ich bezprostredného okolia. FAO (2007) pod mestské poľnohospodárstvo zaraďuje aj pestovanie stromov produkujúcich ovocie alebo palivové drevo, rovnako ako aj agrolesnícke systémy integrujúce poľnohospodársku výrobu a pestovanie drevín na poľnohospodárskej pôde, prípadne akvakultúru v malom rozsahu.

V našich podmienkach je poľnohospodárstvo chápané ako odvetvie hospodárstva, ktorého hlavnou úlohou je zabezpečenie výživy obyvateľstva. Keďže v prípade mesta je pre nás dôležitejší sociálny, vzdelávací, rekreačný a kultúrny rozmer mestského poľnohospodárstva (urban agriculture), rozhodli sme sa používať pojem **mestská agrikultúra**, ktorú definujeme ako akúkoľvek aktivitu, ktorá sa dotýka pestovania potravín v rámci mesta alebo v jeho bezprostrednej blízkosti, ak je koncová destinácia smerovania produkcie z týchto plôch rovnaké mesto a životný cyklus tu produkovaných potravín (produkcia – distribúcia – spotreba - manažment organického odpadu) je naviazaný na organizmus mesta (Arosemena, 2012).

Mestskú agrikultúru ďalej môžeme rozdeliť na mestské farmárčenie (urban farming) a mestské záhradníčenie (urban gardening). **Mestské farmárčenie** je orientované na pestovanie a produkciu potravín, prípadne chov zvierat, s primárnym alebo

sekundárnym cieľom predaja a následného zisku na plochách s rozlohou minimálne 2000 m² (Stone, 2015).

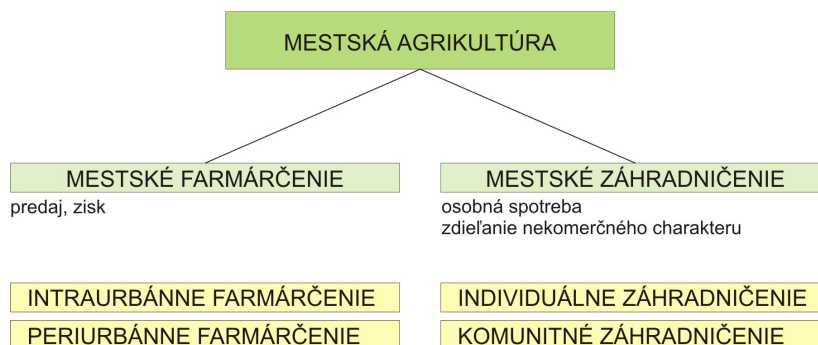
V rámci prípadových štúdií v dizertačnej práci uvádzame také príklady plôch mestského farmárčenia, ktoré využívajú iba ekologické postupy pestovania, ktoré vychádzajú z princípov návratu tradičného spôsobu obrábania pôdy (polykultúry) a vylučujú škodlivé vstupy chemického priemyslu, ako sú umelé hnojivá, pesticídy, herbicídy, fungicídy a iné. Zároveň sme kládli dôraz na sociálny a vzdelávací rozmer týchto plôch so záhradníckou produkciou.

Mestské záhradníčenie (urban gardening) je chápané ako činnosť, pri ktorej je pestovanie produktu realizované pre osobnú spotrebu, alebo s účelom zdieľania nekomerčného charakteru (Greensgrow Farms, 2016). Do mestského záhradníčenia patria rôznorodé pestovateľské aktivity od záhrady v boxoch či kontajneroch na balkóne alebo parapete, cez interiérové záhradnícke aktivity, komunitné záhrady až po „guerilla gardening“ aktivity, kedy aktivisti prevezmú opustenú pôdu, ktorú nevlastnia, a osadia ju rastlinami s cieľom oživenia verejného priestoru (Ecolife, 2016). Zásadné delenie mestského záhradníčenia môžeme postaviť na fakte, či sa jedná o záhradníčenie individuálne alebo komunitné.

Pod **individuálne mestské záhradníčenie** môžeme zaradiť pestovanie na pozemkoch priľahlých k bytovým domom, ktoré sú rozparcelované a priradené jednotlivým domácnostiam, pestovanie na balkónoch, parapetoch, v interiéroch, alebo pestovanie v záhradkárskych kolóniách na prenajatých parcelách.

Pod **komunitné mestské záhradníčenie** radíme všetky typy komunitných záhrad a komunitného záhradníčenia, ktorú od súkromných rozlišujeme na základe troch faktorov: vlastníctvo, prístup, stupeň demokratickej kontroly. Draper, Freedman (2010) zdôrazňujú, že tento prístup k záhradníčeniu zapája zoskupenia rozličných individualít, ktoré sa stretávajú v rozličných prostrediach ako sú školy, susedstvá, náboženské komunity, väznice, opatrovateľské domy, nemocnice, aby pestovali potraviny, ale aj vzťahy v komunite, ktoré im môžu priniesť ďalšie benefity.

Pančíková, Flekalová (2016) vymedzujú pojem komunitnej záhrady cez jej spoločenský rozmer. V porovnaní so záhradkárskymi osadami, sú komunitné záhrady spoločne spravované a užívané skupinou aktívnych ľudí, nie jednotlivcami na prísne vymedzených parcelách, čo prispieva k nadviazaniu a prehĺbeniu sociálnych väzieb v rámci skupiny, či už sa jedná o komunitu susedov, škôl, cirkevných alebo iných spolkov.

OBR. 1: Mestská agrikultúra a jej delenie

V prípadových štúdiách dizertačnej práce sa primárne zameriavame na príklady komunitného mestského záhradničenia. Individuálne záhradničenie na súkromných pozemkoch a v interiéroch vynechávame z dôvodu, že nie je realizované vo verejnom priestore mesta. Pre porovnanie zahrňame do prípadových štúdií dve záhradkárske kolónie, v centrálnych častiach miest Brno a Lipsko. Tieto príklady sme vybrali z dôvodu, že popierajú jeden z rozšírených stereotypov o záhradkárskych kolóniách, ktorým je presvedčenie, že záhradkárske kolónie sú fenoménom zrodeným v dobe socializmu, z dôvodu nedostatočnej ponuky ovocia a zeleniny na trhu, ako aj chabých možností trávenia voľného času (Gibas, 2011).

Priestory so záhradníckou produkciou

V rámci dizertačnej práce využívame pojem **priestor so záhradníckou produkciou**. Týmto pojmom označujeme nielen plochy, ktoré sú primárne určené pre mestské záhradničenie, ako sú komunitné alebo školské záhrady, záhradkárske osady a pod., ale aj plochy, kde je záhradnícka produkcia (ovocie, zelenina, orechy) sekundárnym produktom bez ohľadu na primárnu funkciu. Do tejto kategórie môžeme zaradiť napríklad ovocné kríkové výsadby v rámci parkov alebo sídlisk, stromové aleje z ovocných drevín alebo orechov, okrasné výsadby z kuchynských bylín.

Okrem priestoru so záhradníckou produkciou sa v práci používa aj pojem **priestor naviazaný na mestské záhradničenie**. V takomto priestore nemusí priamo dochádzať k produkcii, ale môže slúžiť na lokálne spracovanie, predaj alebo výmenu záhradníckej produkcie z blízkeho okolia.

Urbánne ledy/úhory

Pojem led/úhor (prípadne prieloh) vychádza z poľnohospodárskej terminológie, kde predstavuje časť pôdy (poľa), ktorá zostávala časť roka neobrobená. Tento princíp sa využíval primárne v stredoveku v trojpoľnom, ale aj dvojpoľnom hospodárstve, kedy sa na tejto neobrábanej časti pôdy pásol dobytok. Časť pôdy ležala ľadom/úhorom, zostávala každý rok nevyužitá. V prenesenom význame tento pojem vnímame aj v urbanizme.

Pri definícii pojmu **urbánne ledy/úhory** vychádzame v rámci dizertačnej práce z pojmu „stalled space”, ktorý definuje Glasgow City Council (2010) ako **stagnujúce, nevyužívané, zbytkové priestory v mestskej štruktúre**, prípadne nedostatočne využívané verejné priestranstvá. Pre revitalizáciu týchto priestorov Glasgow City Council vytvoril Stalled Spaces Programme, ktorý má podporovať komunitné skupiny a miestne organizácie, v rámci celého mesta Glasgow, vyvíjať a realizovať na týchto plochách dočasné projekty. Program podporuje široké spektrum aktivít ako sú komunitné, mestské záhrady, pop-up záhrady, exteriérové fitness a telocvične, priestory pre hru v prírode, výstavy, inštalácie, alebo iné formy dočasného umenia a ďalšie inovatívne nápady.

ZÁHRADNÍČKA PRODUKCIA V MESTE V SVETOVOM KONTEXTE

Mestské záhradníčenie naberá na popularite vo svete a taktiež v Európe. Hoci nie sú záhrady ničím novým, dostáva sa im pozornosť od médií, ako aj odborníkov rôznych vedných odborov, čo sa odráža aj vo vedeckej literatúre (Guitart et al., 2012). Fenoménu mestského záhradníčenia sa venujú rôzne oblasti výskumu: geografia (28%), územné plánovanie a životné prostredie (24%), kultúra a spoločenské vedy (23%), zdravotníctvo (12%), vzdelávanie (9%), ekonomika (3%) a prírodné vedy (1%) (Guitart et al., 2012).

Počiatkyestskej záhrady siahajú do Európy na začiatku 18. storočia ako reakcia na urbanizáciu a industrializáciu miest. S migráciou na začiatku 19. storočia sa tento zvyk rozšíril aj na iné kontinenty. V tom čase boli hlavnými dôvodmi na zriaďovanie zeleninových záhrad v mestských oblastiach snahy o zmiernenie socio-ekonomických ťažkostí, chudoba robotníckej triedy, ako aj celkovo slabé dodávky oovocia a zeleniny v mestských oblastiach.

Najnovší „boom“ mestského záhradníčenia je na spoločenskej úrovni spojený s riešením mnohých problémov urbánnych oblastí, ktorých pôvodom nie je obava o potravinovú bezpečnosť, ale skôr sociálne a zdravotné problémy obyvateľstva, ich obmedzený prístup k plochám zelene a ekonomická a kultúrna revitalizácia a transformácia mestských oblastí. Zvýšený záujem o záhradníčenie v prostredí mesta na individuálnej úrovni je spojený najmä s narastajúcim záujmom obyvateľov o kvalitu potravín, vzdelávanie a prípadné samozásobenie ekologicky vypestovaným ovocím a zeleninou.

V kontexte mestského záhradníčenia vnímame veľmi živú debatu v rámci spoločenských vied. V oveľa menšej miere do diskusie vstupujú environmentálne aspekty a prírodovedné disciplíny (Guitart et al., 2012). V dizertačnej práci sa zameriavame primárne na priestorové, ale tiež psychosociálne a socioekonomické aspekty priestorov naviazaných na mestské záhradníčenie.

MESTSKÉ ZÁHRADNÍČENIE V HISTORICKOM KONTEXTE

V Nemecku v druhej polovici 19. storočia pôsobil Dr. Daniel Gottlob Moritz Schreber, ktorí propagoval dôležitosť hry pre deti, ich zdravie a vzdelanie. V roku 1864 po ňom pomenovali záhradu a hnutie, ktoré na podnet Ernsta Hauschilda, riaditeľa školy v Lipsku, založili rodičia jeho žiakov. Ernst Hauschild apeloval na rodičov, že deti v západnom Lipsku potrebujú trvalý priestor pre hru a voľnočasové aktivity. Viac ako 250 rodičov zareagovalo na jeho výzvy a založili asociáciu, pod ktorej hlavičkou si prenajali pôdu od mesta a vybudovali ihrisko a športovisko. Asociácia fungovala na základe pravidiel, ktoré odsúhlasili všetci členovia, presne definované boli práva a povinnosti členov.

Schreberplatz bol koncipovaný ako kolektívny komunitný priestor, o štyri roky neskôr začali po jeho okrajoch vznikať detské záhradky. Starostlivosť o tieto záhrady

postupne prebrali rodičia detí a časom sa transformovali na individuálne, oplotené záhradné parcely, aké poznáme zo záhradkárskych kolónií po celom svete.

Tento prístup ilustruje prvé známky „bottom – up“ urbanizmu, rozvoja organizovaného zdola, z ľudu. Záhradničenie vystupuje ako radikálna stratégia praktického, názorného urbanizmu (hands-on urbanism), ktorá formuje urbanizmus odspodu a prestupuje históriu modernizácie od polovice 19. storočia, celú cestu až po dnešné neoliberálne mesto (Krasny, 2012).

Zatiaľ čo v Lipsku, a postupne aj v iných nemeckých mestách, svojpomocným spôsobom buduje záhradkárske organizácie buržoázia, vedúca trieda kapitalistickej spoločnosti, na okraji Berlína, stredná vrstva zakladá Barackiu, historicky významnú formu proletárskej samoorganizácie (Krasny, 2012). Za jej vznikom stojí množstvo migrantov z vidieckych oblastí, ktorí reagujú na fakt, že mesto nenapĺňa ich potreby, ako cenovo dostupné bývanie a zásobovanie potravinami. Prístup budovania obydlií a záhrad na okraji mesta založený na svojpomoci, autonómnosti a neformálnosti je v kontraste s organizáciami zakladajúcimi záhradkárske kolónie vyjadrujúcimi „právo na zeleň“, dodržiavajúc pritom všetky povinnosti voči mestu.

Akt záhradničenia sa neobmedzuje iba na tieto dve formy. Pozdĺž železničných tratí a na okrajoch miest vznikajú aj továrenské záhrady, ktoré majitelia tovární prenajímajú vždy na jeden rok svojím zamestnancom. Pomocou záhrad, na ktorých pracujú rodinní príslušníci si dokážu továrnici pripútať svojich zamestnancov, ktorí sa z vidieka sťahujú do mesta s celými rodinami. Na hranici mesta a vidieka vytvárajú sivú zónu urbánnej periférie alebo rurálnej urbanity.

Podobný princíp bol uplatnený aj v Baťovom Zlíne, kde rodina Baťovcov poskytovala svojím zamestnancom bývanie aj s dlhou záhradou, na ktorých pracovali väčšinou ženy zamestnancov. Po zmene klímy v rámci industriálnej spoločnosti, začínajú pracovať aj ženy a záhrady sa menia zo záhrad úžitkových na voľnočasové a rekreačné. Filozofia spoločnosti je, že zamestnanci zarábajú férovú mzdu a môžu si kúpiť čo potrebujú, preto záhrada prestáva byť ekonomickou nutnosťou. Robotnícke štvrte je možné prispôbiť novým požiadavkám spoločnosti, a zahustiť ich výstavbou práve na pozemkoch bývalých záhrad.

V roku 1909 priniesol Franz Dighofer z Lipska myšlienku záhradkárskych hnutí do Viedne. V roku 1911 Štátny úrad vojenských záležitostí vyčlenil časť pozemku na okraji Viedne (Schmelz), ktorý využívala armáda, na zriadenie záhradkárskych kolónií. Počas 1. svetovej vojny, kedy bola situácia so zásobovaním mesta potravinami katastrofálna, pomohli neformálne a svojpomocne organizované „vojnové záhrady“ boju s hladomorom. Pôdu, priveľmi zhutnenú vojenským užívaním a prehliadkami, na veľmi veterných miestach, bolo treba ručne obrábať. Napriek ťažkej manuálnej práci sa táto pôda stala jedným zo zdrojov prežitia v náročných časoch 1. svetovej vojny. Dnes so svojimi 165000 m² je táto záhradkárska kolónia najväčšia svojho druhu v centrálnej Európe v husto osídlenej mestskej oblasti (Krasny, 2012). Schmelz je špecifickým viedenským historicko-priestorovým systémom, ktorý slúži ako svedectvo významu mestského záhradničenia ako stratégie prežitia vo vojnových konfliktoch.

Stratégia svojpomoci počas 1. a 2. svetovej vojny v rôznych formách neformálneho urbánneho rozvoja a rozvoja mestského záhradníctva a agrikultúry je známa nielen z Viedne, ale aj z iných krajín. V rámci anglofónnych krajín sú známe pojmy „Liberty Garden“, „Victory Garden“, „War Garden“. Genealógia týchto pojmov však siaha do starších čias.

Vo Veľkej Británii množstvo záhrad vzniklo počas 1. svetovej vojny, ich počet narástol v krajine na 1,5 milióna. Politická kampan „Every man a gardener“ vyzdvihovala význam záhrad ako prostriedkov prežitia. Počas 2. svetovej vojny a kampane „Dig for Victory“ sa ich počet ešte zdvojnásobil. Po vstupe Ameriky do 1. svetovej vojny boli spustené podobné kampane „Plant for Freedom“ a „Hoe for Liberty“. Podobný prístup pokračoval počas krízy v 30. rokoch, kedy boli v USA zriaďované dočasné záhrady, ktoré boli protielekom pre nečinnosť obyvateľstva a zároveň dôstojný spôsob, ako pracovať na sebestačnosti a svojpomoci.

Mestské záhradníctvo, ako ho poznáme dnes, vo forme komunitného aktivizmu, vznikalo v 70. rokoch v USA. Aktivisti reagovali na revolučné otrasy z roku 1968, ako aj 1. ropnú krízu nasledovanú krízou finančnou, ekonomickou a bytovou. S veľkými problémami sa boril New York, kde problémy spôsobovalo aj viac ako 25000 prázdnych pozemkov, ktoré boli poznačené majetkovými špekuláciami (Krasny, 2012).

V tomto prostredí sa okolo umelkyne Liz Christy vyformovala skupina aktivistov, ktorí si dali meno „Green Guerillas“ a prevzali opustené pozemky na Manhattane, v časti Lower East Side, ktorá bola charakteristická vysokým počtom imigrantov a obyvateľmi robotníckej triedy (Pasquali, 2006; Krasny, 2012). V roku 1974, v priebehu 24 hodín pretvorili prázdny pozemok, ktorý bol často prezývaný „najodpornejším miestom v meste“, na rohu Bowery a East Houston Street, na záhradu. Zaujímavé je, že záhrada bola takpovediac návratom ku koreňom. Názov ulice Bowery pochádza zo starého holandského slova „De Bouwerij“, čo znamená farma (Krasny, 2012). Záhrada sa stala v lokalite významným symbolom a znamenala začiatok komunitného záhradného hnutia (Community Garden Movement).

Mestské záhrady zo 70. rokov sa vyvíjali paralelne so susedstvami v ktorých vznikli, reagovali na neustále zmeny v spoločnosti a obnovu mestských štruktúr, mali významný vplyv na ekonomické a estetické zhodnocovanie celých oblastí. Záhrady boli považované za jeden z najvhodnejších spôsobov ako využiť zbytkové (v tých dobách bezcenné) plochy v mestskej štruktúre. Ak boli dobre udržiavané, produktívne (či už v zmysle potravinovej produkcie alebo ako centrá sociálnej interakcie a aktivít), boli pozemky na ktorých sa nachádzali vylúčené z predaja (existovali výnimky pre občiansky prospešné stavby ako nemocnice, hospice a iné).

Zmena nastala v 90. rokoch, kedy sa rapídne zvýšil dopyt po novej výstavbe. Komunitné záhrady, ktoré boli stále vedené ako prázdne pozemky, boli prvým cieľom deštrukcie. Bez ohľadu na politiku, etnicitu alebo sociálnu triedu, najdrsnejší faktor, s ktorým boli záhradkári konfrontovaní, bolo chýbajúce legálne vlastnícke právo k užívaným pozemkom. Objavilo sa mnoho organizácií bojujúcich za záchranu záhrad a ich následnú ochranu (napr. Lower East Side Garden Preservation, New York City

Garden Preservation Coallition, Trust for Public Land). Tieto organizácie nepopierali potreby novej výstavby, snažili sa však hľadať také riešenia, ktoré by umožnili integrovať existujúce záhrady do novobudovaných štruktúr (Pasquali, 2006). Vďaka týmto organizáciám sa časť záhrad podarilo zachovať. V podstate sa v New Yorku, aj v ostatných mestách, opakovali tri scenáre:

- záhrady boli nahradené novou funkciou, prevažne výstavbou;
- záhrady boli zachované, ich funkcia bola zmenená na parky alebo iné plochy verejnej zelene;
- záhrady fungujú v dočasnom režime, kedy dostávajú nájomné zmluvy od mesta na určité časové obdobie, v niektorých prípadoch 5-10 ročné nájomné zmluvy, v oblastiach s plánovanou výstavbou niekedy iba ročné, prípadne mesačné.

Zatiaľ čo niektoré komunitné záhrady bojovali o právo na miesto a pôdu s novou výstavbou, vznikala o úroveň vyššie nová experimentálna forma mestskej agrikultúry vo forme strešných záhrad a fariem, ktoré sa postupne profilovali ako komerčne životaschopné projekty na produkciu potravín, alebo vzdelávacie zariadenia, prípadne prepájali obe funkcie.

V New Yorku boli priekopníkmi Eagle Street Rooftop Farm (2009) a Brooklyn Grange (2010), ktoré okrem organicky pestovanej zeleniny a drobného ovocia započali edukačnú tradíciu „Green Pedagogy“, ktorá je súčasťou programu viacerých strešných fariem. Nasledovníkov si našli aj v európskom priestore, v lodnýnskej farme Food From the Sky (2010) alebo Dakakker (2012) v Rotterdame.

MESTSKÉ ZÁHRADNIČENIE V KONTEXTE SÚČASNOSTI

Benefity záhradničenia v mestskom prostredí

Mestské záhradničenie má oveľa viac benefitov, ako je pestovanie potravín. Môže prinášať výhody v oblastiach zdravia, spoločenských, sociálnych, ekonomických a ekologických.

- **Zdravie**

Na medzinárodnej konferencii OSN o ľudských sídlach (HABITAT II) v Istanbuli v roku 1996, bol po prvýkrát formálne uznaný príspevok mestskej agrikultúry k zdraviu a dobrým životným podmienkam rýchlo rastúcej mestskej populácie na celom svete. Odvtedy vzrástol súvisiaci výskum a rozvoj agrikultúry v praxi.

Zdravotným benefitom vo forme fyzickej aktivity, zlepšenia prístupu k zdravým potravinám a následného zlepšenia stravovacích návykov, alebo zlepšenia mentálneho zdravia, sa venujú autori viacerých článkov (Mc Cormack et al., 2010; Allen et al., 2008; Austin et al. 2006; Armstrong, 2000).

- **Vzdelávanie**

Pre záhrady sú typické vzdelávacie programy a aktivity pre deti, mládež aj dospelých. Vzdelávanie môže prebiehať formou dlhodobých programov, alebo krátkych tematicky zameraných aktivít. Rozliční autori badajú nárast záujmu o zdravú výživu, zvýšenie konzumácie ovocia a zeleniny, uvedomelé zákaznicke správanie alebo zvýšenú fyzickú aktivitu u účastníkov týchto programov (Herman et al., 2006; Lineberger, Zajicek, 2000).

- **Spoločenský aspekt**

Mestské záhrady poskytujú verejný priestor, kde sa môžu ľudia navzájom stretávať. Samotné záhradníčenie je prvým stupňom k zoznámeniu a prehĺbeniu sociálnych kontaktov. Záhradkári spoločne ovplyvňujú ako bude priestor vyzeráť, estetizujú ho a vytvárajú si k nemu a jeho okoliu silné väzby (Armstrong, 2000; Holland, 2004).

Ohmer et al. (2009) sa zaoberali vo svojej štúdii komunitným záhradkárčením ako súčasťou stratégie udržateľného rozvoja komunít. Časť programu ozdravenia komunít bola postavená na vytváraní kvetinových a zeleninových záhrad prioritne v problematických, vylúčených lokalitách. Autori pozorovali v jednotlivých lokalitách zvyšovanie angažovanosti občanov, vnímanie okolia, ochranu verejného priestoru, ako aj zvýšenie motivácie a záujmu o komunálne témy a dobrovoľníctvo v ďalších komunitných aktivitách.

- **Sociálny aspekt**

Záhradkárčenie ako spoločenská aktivita dokáže spájať rôzne skupiny obyvateľstva, ktoré majú záujem sa spolupodieľať na vytváraní svojho okolia. Ľudia môžu mať rôzne motivácie prečo sa pripojiť k záhrade v susedstve. Bližšie sa touto problematikou zaoberajú viacerí autori (Armstrong, 2000; Hall, 1996). Sociálnym kontextom komunitných záhrad, so zameraním na sociálny kapitál, sa vo svojom výskume venuje Glover, 2004; Glover et al., 2005.

Arosemena (2012) sa vo výskume venuje prepojeniu aspektu sociálnej udržateľnosti. Vyzdvihuje potrebu možnosti sebarealizácie pre všetky skupiny obyvateľstva (vrátane tých vylúčených, akými sú emigranti, dôchodcovia, matky s malými deťmi, hendikepovaní), a ako vhodné prostredie odporúča práve plochy s možnosťami záhradníčenia rôzneho charakteru, kde môže dochádzať k interakcii všetkých spomínaných skupín.

Integrácia rozličných skupín obyvateľstva rezonuje aj v publikácii zaoberajúcej sa mestskou agrikultúrou v New Yorku (Cohen et al., 2012). Seniori môžu formou záhradníčenia odovzdávať svoje skúsenosti, tráviť čas zmysluplne v spoločnosti. Pre čerstvo prisťahovaných obyvateľov, cudzincov, alebo študentov môže byť záhrada spôsobom ako nadviazať kontakty, začleniť sa do spoločnosti a nadobudnúť pocit totožnosti s miestom a miestnou komunitou. Rodičov s malými deťmi láka možnosť vzdelávať deti, ukázať im akým spôsobom rastie zelenina a ovocie, a vypestovať v nich zdravé stravovacie návyky.

- **Ekonomický aspekt**

V dôsledku procesov zmršťovania sa miest je špecifickou témou prebytok verejných priestorov. Na jednej strane existujú opustené verejné priestory v rámci štvrtí, kde ubúda počet obyvateľov, na druhej strane vznikajú na úhorom ležiacich pozemkoch nové voľné priestory, pre ktoré je tiež treba hľadať primerané dočasné využitie (Sennett, Kratochvíl, 2012).

Röblier (2008) vyslovuje myšlienku, že budovanie plôch zelene, trvalých alebo dočasných, môže byť nástrojom na ozdravenie lokalít najviac zasiahnutých fenoménom zmršťovania. V rámci vhodných typov zelených plôch definuje mestské lesníctvo (urban forestry), mestské poľnohospodárstvo (urban agriculture), záhrady (gardens) a mestské divočiny (urban wilderness).

Nepriame ekonomické vplyvy mestského záhradníčenia sú prevencia vandalizmu a znižovanie kriminality, zvyšovanie bezpečnosti, zlepšovanie imidžu lokality (Cohen et al., 2012; Ohmer et al., 2009; Allen et al., 2008; Röblier, 2008; Ferris et al., 2001).

- **Ekologický aspekt**

Jedným z významných ekologických aspektov mestských záhrad je podľa viacerých autorov (Ohmer et al., 2009; Austin et al., 2006; Armstrong, 2000) samotná ochrana verejných priestranstiev. Záhrady majú rovnaké fyzikálne, biochemické a klimatické vplyvy na mestské prostredie ako iné formy vegetácie. Vytvárajú kyslík, spotrebúvajú oxid uhličitý, zlepšujú cirkuláciu vzduchu (Cohen et al., 2012).

Produkcia a predaj sezónnych potravín, najmä ovocia a zeleniny pochádzajúcich z mestskej agrikultúry, prispôsobená klimatickým podmienkam danej oblasti, výrazne znižuje spotrebu energie potrebnej nielen na dovoz, ale aj skladovanie, chladenie, balenie, distribúciu (Cohen et al., 2012). Predaj priamo na potravinových farmách, pojazdový alebo debničkový predaj a lokálne farmárske trhy poskytujú tiež priamy kontakt producentov so spotrebiteľmi (Arosemena, 2012), čo znamená, že môžu pružnejšie a efektívnejšie reagovať na požiadavky trhu.

Výzvy vyplývajúce zo záhradníčenia v mestskom prostredí

Hoci mestské záhradníčenie poskytuje veľa príležitostí a prínosov, stále pretrvávajú nedostatok vedomostí o produkcii potravinárskych plodín v mestských ekosystémoch, vrátane rizík, akými sú znečistenie pôdy, zloženie a kvalita kompostu a nedostatok vody a jej nezávadnosť. Mestské záhradníčenie a agrikultúra čelia mnohým výzvam, ktoré je potrebné ďalej skúmať (Cohen et al., 2012).

- **Kontaminácia**

Riziko pre bezpečnosť produktov z mestského záhradníčenia predstavuje kontaminácia pôdy. Leake et al. (2009) sa vo svojej štúdii zaoberali hodnotením rizík pestovania a konzumácie potravín na mestských pôdach, ktorých potenciálne znečistenie pozostáva z olova (Pb), arzenu (As), ortuti (Hg), kadmia (Cd) a polycyklických aromatických uhlíkovodíkov (PAU) v mestských pôdach. Predpoklad vysokej kontaminácie je hlavne v pôdach pozdĺž dopravných tepien. V závere štúdie

konštatujú, že len minimum potravín vypestovaných na týchto znečistených pôdach prekročí zákonom stanovené limity pre komerčné potraviny, a riziko negatívneho vplyvu sebestačne vypestovaných plodín, v rámci mestského záhradníčenia na verejné zdravie nie je možné dokázať.

Britská Food Standards Agency (FSA, 2007), realizovala výskum na 94 mestských pozemkoch, na ktorých sa pestovala zelenina, v deviatich britských mestách. Vo svojich záveroch uviedla, že hoci bol obsah olova v pôde na niektorých plochách päťkrát vyšší ako v typických poľnohospodárskych pôdach, zákonný limit olova 1 mg/kg čerstvej hmotnosti bol prekročený v menej ako 1% testovaných vzoriek. Vzorky z pozemkov viac ako 100 m vzdialených od rušných cestných komunikácií nevykazovali žiadne zvýšené znečistenie.

- **Vodný režim**

Ďalšou výzvou pre mestské záhradníčenie je dostupnosť vody. Zmeny klímy a efekt tepelných ostrovov spôsobujú, že teploty v mestách sú v porovnaní s rurálnymi oblasťami v priemere vyššie, čo významne ovplyvňuje zásoby vody. Väčšina plôch mestského záhradníčenia využíva na zavlažovanie plodín dažďovú vodu zbieranú zo striech, sivú odpadovú vodu z domácností alebo recyklovanú odpadovú vodu (Sharma Dhakal et al., 2015). V rámci zavádzania stratégií pre rozširovanie plôch mestského záhradníčenia je potrebné zabezpečiť rôzne zdroje závlahovej vody a zvýšenie jej bezpečnosti.

- **Územné plánovanie a manažment**

Najvýznamnejšie výzvy prináša mestské záhradníčenie pre územné plánovanie. Pre minimalizáciu rizík spojených s ohrozením verejného zdravia a životného prostredia a maximalizáciu benefitov plynúcich z mestského záhradníčenia je kľúčová identifikácia priestorov vhodných pre mestskú agrikultúru (Cohen et al., 2012). Vytvorenie koncepcie priestorov pre mestské záhradníčenie, na úrovni strategického dokumentu, by mohlo zlepšiť spoluprácu zainteresovaných strán. Podľa Cohena (Cohen et al., 2012) sa množstvo záujemcov o mestské záhradníčenie stretáva s problémom nedostatku možností na získanie vhodnej plochy. Zároveň Hunger (in Sennett, Kratochvíl, 2012) identifikuje ako problém budúcnosti našich miest prázdny, už nepotrebný verejný priestor zmršťujúceho sa mesta. Hovorí, že nemáme nedostatok, ale prebytok verejného priestoru. Identifikácia vhodných priestorov pre mestské záhradníčenie môže prispieť k riešeniu problémov nielen potenciálnych záhradkárov, ale aj napomáhať efektívnemu využívaniu a spravovaniu voľných, prázdnych priestorov (Cohen et al., 2012).

V rámci integrácie mestského záhradníčenia a mestskej agrikultúry do územného plánovania a manažmentu je potrebné jasne definovať nielen vhodné plochy, ale aj pravidlá, čo je a čo nie je povolené využitie. Dôležité je tiež vopred komunikovať časový horizont a predpokladanú trvanlivosť projektu. Podľa Cohena (Cohen et al., 2012) je nevyhnutné zahrnúť do mestskej politiky aj systém finančnej podpory na vytváranie nových projektov mestského záhradníčenia.

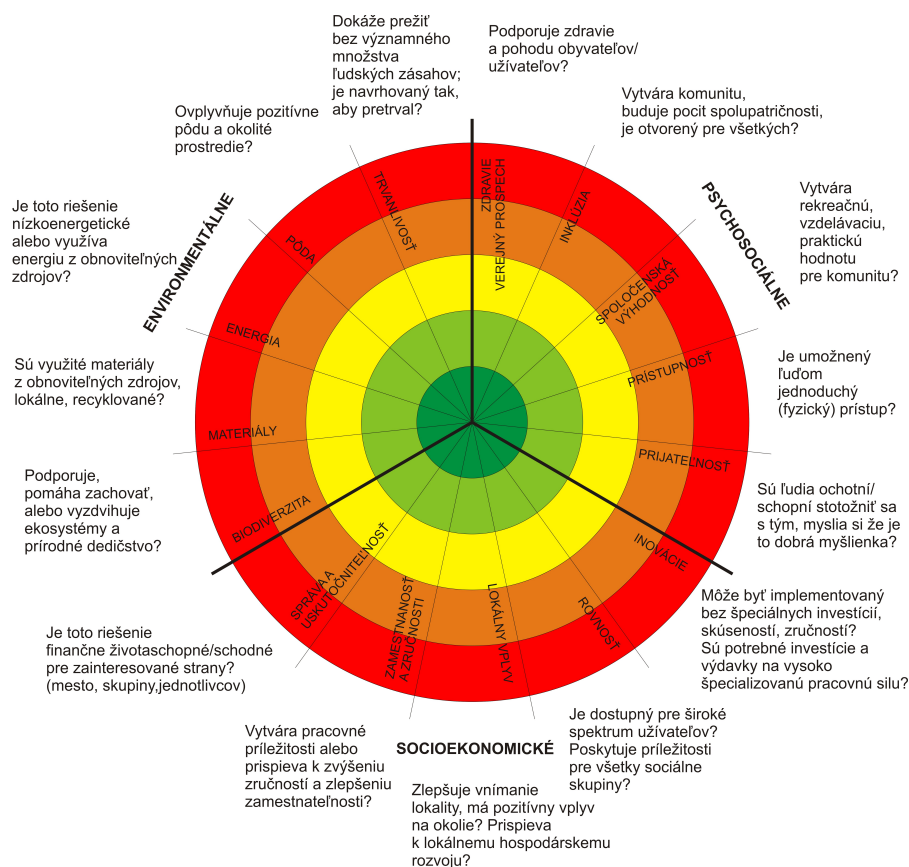
PRIEBEH VÝSKUMU

V návaznosti na získané teoretické vedomosti v skúmanej problematike nasledovalo definovanie evaluačnej schémy s troma setmi hodnotiacich ukazovateľov zameraných na hodnotenie rôznych vlastností priestorov a vytvorenie databázy existujúcich priestorov naviazaných na mestské záhradníčenie, potrebnej pre ďalšie fázy výskumu.

Hodnotiaca schéma

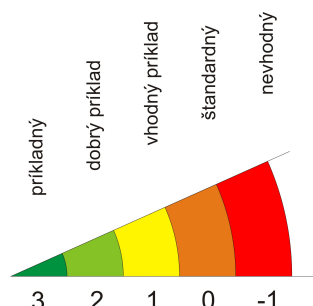
Evalúácia jednotlivých priestorov, uvedených v rámci prípadových štúdií, je vykonávaná pomocou hodnotiacej schémy SPeAR[®] prebranej od spoločnosti Arup a upravenej pre potreby hodnotenia priestorov so záhradníckou produkciou. Hodnotenie je založené na súbore indikátorov/ukazovateľov, ktoré sú vytvorené na základe výsledkov výskumných projektov (UrbSpace, 2011; URGE Project, 2004; SPeAR[®] (Sustainable Project Appraisal Routine), 2012; Papst, Sabine – diplomová práca, 2010; Pasečná, Ivana - dizertačná práca, 2012).

Každý z projektov priniesol iné podnety do výskumu plôch mestského záhradníčenia a ich hodnotenia. Syntézou jednotlivých prístupov je vytvorenie konkrétnych troch indikátorových setov. Každý indikátorový set (súbor ukazovateľov), je zobrazený v rámci schémy ako kruhový výsek, ktorý sa ďalej delí na jednotlivé ukazovatele. Hodnotenie konkrétneho ukazovateľa je potom označené v príslušnom kruhovom výseku.

OBR. 2: Hodnotiaca schéma

Hodnota ukazovateľa je od 3 do -1 (3,2,1,0,-1). Čím bližšie k stredu je hodnotenie umiestnené, tým je projekt podľa tohto ukazovateľa hodnotnejší. Pre jednoduchosť je škála založená na farbách semaforu, od zelenej po červenú. Hodnotenie 3 predstavuje najlepší prípad a je zobrazené tmavozelenou. Štandardné hodnotenie predstavuje hodnota 0. Hodnotenie -1 predstavuje najhorší prípad a je zobrazené tmavočervenou.

OBR. 3: Hodnotenie jednotlivých ukazovateľov

Informácie vstupujúce do evaluácie jednotlivých projektov sú získavané z dostupnej literatúry, osobných návštev a pozorovania fungovania jednotlivých priestorov, diskusií so záhradkármi a konzultáciami s ich autormi a koordinátormi formou hĺbkových rozhovorov.

Prípadové štúdie

V rámci tejto fázy bolo potrebné zhromaždiť všetky dostupné informácie k 25 vybraným priestorom mestského záhradníctva, ktoré boli vybrané z pracovnej databázy s ohľadom na ich zameranie, fungovanie, rozlohu a umiestnenie, aby bola zabezpečená dostatočná rôznorodosť a zároveň zachovaná relevantnosť príkladov pre stredoeurópsky kontext. Výskum zahŕňal prácu s literatúrou, štúdium dokumentov, pozorovanie a individuálne rozhovory (tzv. In-Depth Interviews) v reálnom prostredí ako aj komunikáciu cez rôzne diskusné skupiny a sociálne siete.

Hĺbkové rozhovory

Hĺbkové rozhovory, tiež nazývané neformálne alebo pološtrukturované rozhovory, sú jednou z metód kvalitatívneho výskumu. Rozhovory sú založené na intenzívnom osobnom kontakte, neštandardizované, prebiehajú však podľa jednotného scenára. Takáto forma rozhovorov, ktorá nekladie všetkým respondentom rovnaké otázky v rovnakom poradí, ale sústreďuje sa len na zoznam tém, o ktorých môžu respondenti rozprávať v ľubovoľnom poradí a prechádzať z témy na tému, bola využitá v rámci získavania informácií o jednotlivých priestoroch so záhradníckou produkciou.

Témy jednotlivých rozhovorov boli zostavené na základe hodnotiacej schémy a jej indikátorových setov, s cieľom získať čo najviac informácií pre možné porovnanie jednotlivých projektov.

Analýza vybraných príkladov

Pre každý z 25 priestorov bolo vypracované hodnotenie podľa identickej štruktúry, v závere bola pre každý priestor vytvorená hodnotiacia schéma. Ako príklad uvádzame vzorové hodnotenie pre záhradu Első Kis-Pesti Kert v Budapešti, ktorá získala najviac bodov v celkovom hodnotení pomocou hodnotiacej schémy.

Zoznam hodnotených priestorov v rámci dizertačnej práce:

- Mobilná záhrada Sasinkova, Bratislava
- Vinica a záhrada Pionierska, Bratislava
- Komunitná záhrada v Klube dôchodcov DNV, Bratislava
- Zahrada v pytli, Brno
- Kraví hora I. záhradkárská kolónia, Brno
- Záhrada Smetanka, Praha
- Első Kis-Pesti Kert, Budapešť
- Ogród Powszechny, Varšava
- Prinzessinnengarten, Berlín
- Interkultureller Garten, Berlín
- Blüenträume, Bienenstaat, Hamburg
- Kleingartenverein Dr. Schreber E.V., Lipsko
- Essbar Stadt, Adernach
- Turntable, Helsinky
- Food from the Sky, Londýn
- DOTT 07 Urban Food and Farming Project, Middlesbrough
- ReGEN, Almere
- Our school at Blair Grocery, New Orleans
- Edible Schoolyard, Martin Luther King Jr. Middle School, Berkeley
- Fremont Community Garden, Sacramento
- America's First Sustainable Urban Agrihood, Detroit
- Public Farm 1 – MoMA, New York
- Organopónico Vivero Alamar, Havana
- Ma-po-po farm, Hong Kong
- <https://na-ovoce.cz/cs/>, <http://www.fruitmap.sk/>

ELSŐ KIS-PESTI KERT

Lokalita: Budapest XIX. okres, roh ulíc Irányi Dániel a Bem József, Maďarsko

Umiestnenie: mestská časť vzdialená od centra mesta 10 km

Majetkovo právne vzťahy: pozemok mestskej časti Kispest

Rozloha: 926 m²

Vznik: 2012

Realizácia: Kispest Közpark Kft. (verejné parky Kispest)

Autori/koordinátori: Gábor Rosta (autor myšlienky), Dora János, Aniko Crystal, Ágnes Szabó (autori návrhu), Mária Nagy (koordinátor)

Prístup: záhrada oplotená, uzamykateľná, otvorená pre verejnosť počas akcií

Užívatelia: komunita 26 rodín z blízkeho okolia

Aktivity: záhradkárčenie, stretnutia komunity, opekanie, vzdelávacie workshopy pre deti zo základných a materských škôl v okolí, akcie pre verejnosť

Počet boxov: 26 väčších boxov, pre každú rodinu jeden

Typ plochy: nevyužitá nárožná plocha v mieste stretávania starej a panelovej zástavby

OBR. 4: záhrada v januári 2012 (hore vľavo), vo februári 2012 (hore vpravo), v auguste 2012 (dole)

Zdroj: <https://www.google.sk/maps>, <http://elsokispestikert.hu>

Popis:

Autor myšlienky záhrady, Gábor Rosta sa zaujímal o mestské záhrady a v roku 2009 napísal knihu *A városi tanya* (Mestská farma), ktorá bola reakciou na ekonomickú krízu a zaoberala sa významom komunitných záhrad, pestovaním v meste a otázkami vzdelávania obyvateľstva v oblasti ekologického povedomia. Následne v roku 2010, s cieľom uviesť svoju teóriu do praxe založil Városi Kertek Egyesület (Asociáciu mestských záhrad). Dva roky trvali prípravy, rokovania a administratívne procesy, pokiaľ prišlo k založeniu záhrady. Poprvýkrát v Maďarsku sa mu do realizácie komunitnej záhrady podarilo zapojiť samosprávu a realizovať záhradu na mestskom pozemku.

Poloha ku vzťahu k mestu:

Pozemok sa nachádza v XIX. budapeštianskom obvode, časti Kispest, ktorá je situovaná juhovýchodne od centra. Kispest bola obec v blízkosti Pesti, ktorú v roku 1950 pripojili k veľkej Budapešti. V roku 1980 tu bolo vystavané sídlisko Kispest lakótelep. V rámci projektu sa realizovalo 12100 bytových jednotiek, takže počet obyvateľov v krátkom období stúpol o 33000.

Hlavné polohové výhody:

Uzamknutý areál poskytuje miesto uzavretej komunite, 26 rodinám z blízkeho okolia. Areál susedí zo severnej strany so základnou školou, zo západnej strany s objektom materskej škôlky. Z východnej strany sa nachádza v priamom susedstve rodinný dom, za ktorým začína štvrť s individuálnou bytovou výstavbou. Táto poloha prináša vysokú mieru sociálnej kontroly. Na juh od záhrady sa nachádza panelové sídlisko, odkiaľ pochádzajú záhradkári.

OBR. 5: porada troch generácií (vľavo), začiatok sezóny (v strede), spoločné posedenie (vpravo)

Zdroj: <http://elsokispestikert.hu/>

Zabezpečenie:

Zabezpečenie záhrady postačuje veľmi jednoduché, keďže záhradkári sú z veľmi blízkeho okolia. Záhrada má napojenie na vodovodnú sieť, čo je dôležité pre polievanie rastlín. Nachádza sa tu malá kôlnička pre najzákladnejšie náradie, kompostovisko, ohnisko, stoly na posedenie, spoločenská plocha (145 m²). Ostatné plochy slúžia primárne pestovateľským účelom. Okrem rodinných boxov sú tu plochy pre spoločné pestovanie, v ktorých prevažujú bylinky (cca 29 m²) a okrasné rastliny (cca 54 m²). Tieto plochy sú využívané aj pre vzdelávacie akcie, pre deti z okolitých škôl a škôlok. Rastliny sú tu označené štítkami ako v botanickej záhrade. V záhrade sa nachádza aj 7 stromov, kvitnúce a ovocné kry. Postupne komunita spolu s mestskou časťou kultivovala aj okolité priestory (214 m²), kde boli umiestnené lavičky, osvetlenie a výsadby.

Model pestovania:

Záhrada združovala relatívne uzavretú komunitu 25 rodín z blízkeho okolia. Počet záujemcov už na začiatku prevyšoval kapacity. Preto Városi Kertek Egyesület (Asociácia mestských záhrad) zriadila v spolupráci so samosprávami ďalšie záhrady na nevyužívaných plochách. Asociácia vykonáva konzultačnú činnosť, koordinuje proces projektovania a výstavby záhrady a v prvých rokoch sa aktívne spolupodieľa aj na prevádzke záhrady. Takýmto spôsobom boli v rámci XIX. obvodu založené ďalšie tri záhrady - Aranykatica kert (2013), Zengő kert (2014), Árnyas kert (2015). V roku 2013 bola založená aj prvá záhrada v III. obvode Békási kert Óbuda, neskôr pribudla Zápor kert (2016) a na rok 2017 je plánovaná Amfikert.

Miera úspešnosti projektu:

Podľa pribúdajúcich záhrad je možné usudzovať, že projekt bol a stále je úspešný. Systematická práca, spolupráca so samosprávou mesta a následné odovzdávanie záhrady vytvorenej komunite sa javí ako najvhodnejší prístup. Podpora starostu budapeštianskej časti Kispest Petra Gájdu bola kľúčovou pre dlhodobú spoluprácu, ktorá bola v rámci projektu nastavená. Všetky tieto faktory pozitívne ovplyvňujú aj štruktúru užívateľov záhrad, ktorá je naozaj multigeneračná, o čom svedčí skutočnosť, že koordinátorka záhrady, pani Mária, má už po šesťdesiatke a na záhradu chodí aj so svojimi vnúcatami.

OBR. 6: bylinková záhrada (vľavo), predaj produktov na jednej z akcií pre verejnosť (v strede), občerstvenie pre verejnosť v rámci dožínok na záhrade (vpravo)

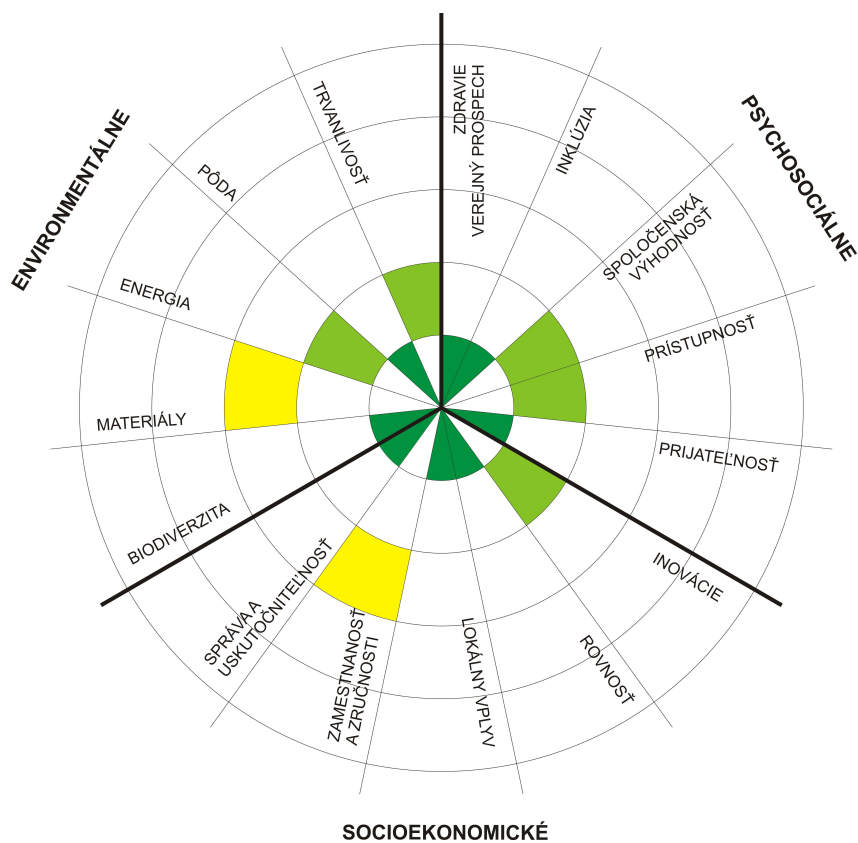
Zdroj: <http://elsokispestikert.hu/>

CELKOVÉ HODNOTENIE PROJEKTU:

Projekt naplňa svoje ciele. Záhrady v časti Kispest vytvárajú nové vzťahy, priateľstvá a budujú susedské komunity. Využívajú nevyužívané verejné mestské priestory a prinášajú do prostredia sídliska nové kvality. Na záhrade vytvárajú ľudia hodnoty nielen v podobe vypestovanej zeleniny, ale najmä v podobe medziľudských vzťahov. To je dôležité najmä pre starších ľudí, ktorí žijú sami, ale vďaka záhradám nadväzujú nové kontakty nielen s rovesníkmi, ale aj mladými ľuďmi, ktorým môžu odovzdať svoje vedomosti. Első Kis-pesti Kert je príkladom multigeneračnej záhrady. Záhrada pomáha všetkým vekovým kategóriám identifikovať sa s lokalitou v ktorej žijú, čo vedie k posilňovaniu sociálnej interakcie, zlepšeniu verejnej bezpečnosti, rozvoju sociálneho povedomia a kultúry.

Väčšie plochy individuálnych záhonov 3 x 1,5 m a plochy pre spoločné pestovanie, poskytujú záhradkárom dostupnosť zdravých, vysokokvalitných potravín.

Záhrady v Budapešti nie sú mobilné, jedná sa o dlhodobé štruktúry na mestských pozemkoch, ktoré predtým tvorili iba „medzipriestory“. V záhradách je preto možné vysádzať kríky, stromy, trvalkové záhony, čím prispievajú k zvyšovaniu biodiverzity prostredia a zlepšujú mikroklimu daných oblastí väčšou mierou, ako mobilné štruktúry.

OBR. 7: hodnotiacia schéma projektu Első Kis-pesti Kert

Zdroje:

dokumentárny film I love Kispest – Community Gardens

<http://www.varosikertek.hu/>

<http://elsokispestikert.hu/>

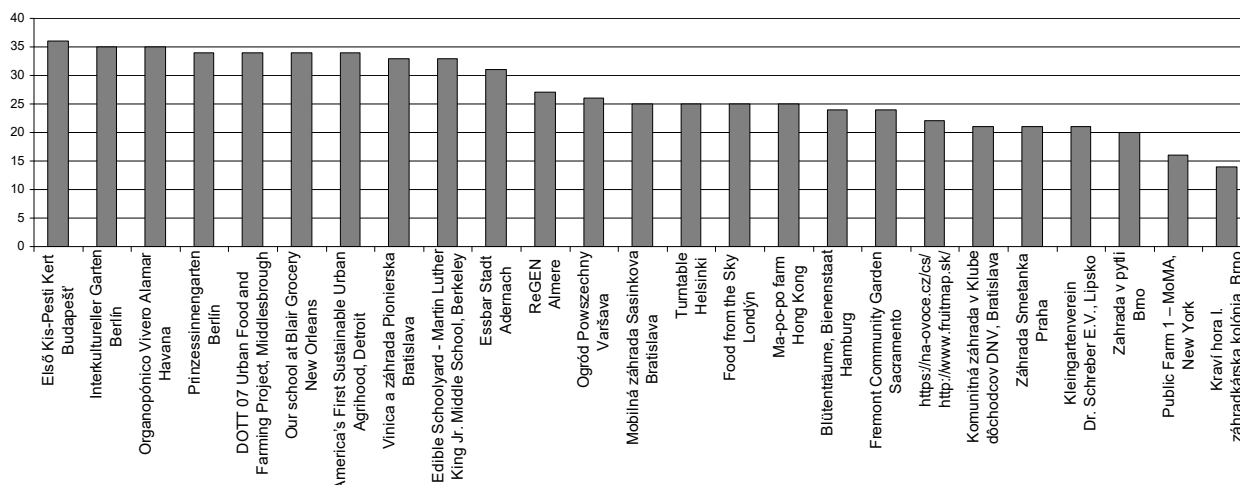
<http://mindspace.hu/en/spring-up-smart-living-in-budapest-urban-and-community-gardens>

osobná návšteva v záhrade

VÝSLEDKY

CELKOVÉ HODNOTENIE PODĽA HODNOTIACEJ SCHÉMY

Jednotlivé prípadové štúdie mestského záhradníčenia boli porovnávané na základe bodového hodnotenia získaného v rámci hodnotiacej schémy. Okrem celkového hodnotenia bolo porovnanie realizované aj v rámci jednotlivých indikátorových setov.

GRAF 1: Poradie jednotlivých projektov podľa celkového hodnotenia na základe hodnotiacej schémy

Výsledky ukazujú, že všetky tri prípadové štúdie v rámci najvyšších hodnotení, nie sú iba ojedinelými projektmi, ale sú súčasťou sústavy projektov, v rámci ktorej je podobný model replikovaný v ďalších polohách, prispôbený miestnym podmienkam.

Zaujímavým výsledkom je najlepšie hodnotenie prípadovej štúdie z Budapešti, keďže svojou veľkosťou, ako aj celkovým významom, je výrazne menšia, ako ďalšie dve štúdie. V rámci stredoeurópskeho kontextu však ponúka výborný návod na zavádzanie systému plne funkčných plôch mestského záhradníčenia vo verejnom priestore mesta.

Interkultureller Garten je záhradou, ktorá napomáha inklúzií rôznych skupín obyvateľstva. Tento typ záhrad môže byť významným typologickým prvkom pri riešení súčasnej migrácie obyvateľov do Európy.

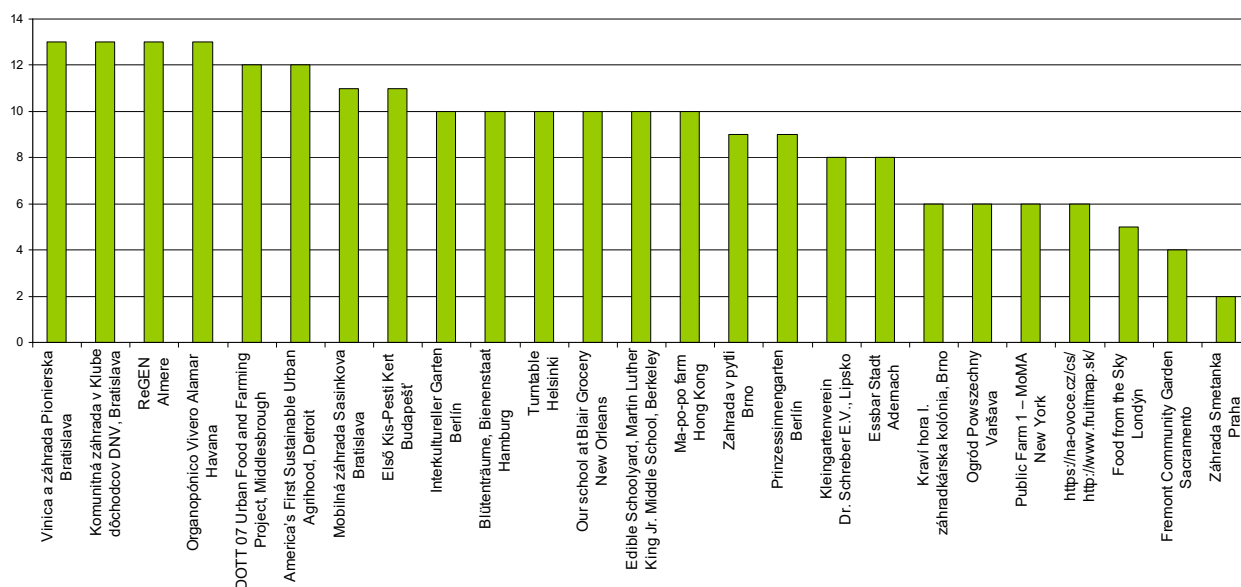
Organopónico Viviero Almar je príkladom udržateľného mestského farmárčenia, ktorý vychádza zo špecifických kubánskych podmienok po rozpade Sovietskeho zväzu. Aj napriek tomu môže byť zaujímavým príkladom pre európsky priestor, nielen v otázke adaptácie na náhle spoločensko-ekonomické zmeny.

Naopak, prípadové štúdie s najnižším celkovým hodnotením, sú typologicky úplne odlišné. Zatiaľ čo Public Farm 1 bola dočasnou inštaláciou, manifestom a architektonicko-urbanistickým experimentom, záhradkárská kolónia Kravis hora I. je plocha s vyše 80 ročnou históriou.

HODNOTENIE JEDNOTLIVÝCH INDIKÁTOROVÝCH SETOV

Environmentálne indikátory

V grafe je uvedené hodnotenie vykonané na základe environmentálnych indikátorov jednotlivých prípadových štúdií.

GRAF 2: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia environmentálnych indikátorov

V hodnotení podľa environmentálnych indikátorov najvyššie hodnotenia dosahujú projekty využívajúce obnoviteľné zdroje energie a lokálne, recyklované materiály s organickým spôsobom pestovania. Významným faktorom je trvanlivosť projektu v podobe výsadby stromov a krov, ktoré zabezpečia kontinuitu projektu.

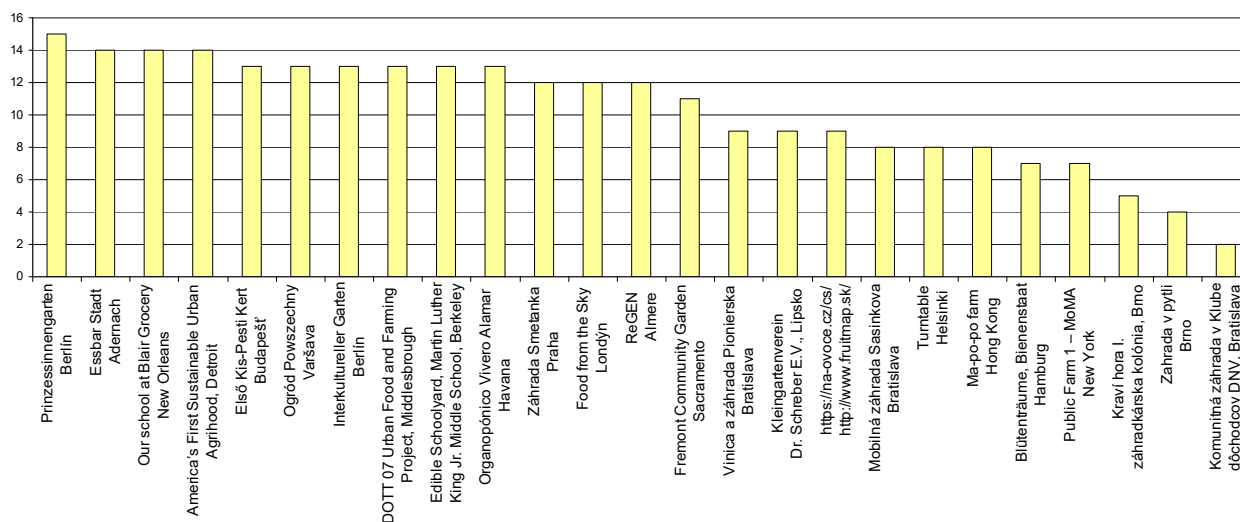
Medzi najnižšie hodnotenými projektami sa nachádzajú mobilné projekty s krátkou dobou trvanlivosti, využívajúce pestovanie v boxoch, prípadne projekty v rámci husto zastavanej mestskej štruktúry s veľkým podielom spevnených plôch.

Psychosociálne indikátory

V grafe je uvedené hodnotenie vykonané na základe psychosociálnych indikátorov jednotlivých prípadových štúdií.

Najvyššie hodnotenia podľa psychosociálnych faktorov dosahujú projekty, ktoré sú otvorené pre všetkých, rozvíjajú sociálny kapitál, vytvárajú komunitu a budujú pocit spolupatričnosti. Zaujímavé je, že aj napriek svojej otvorenosti majú relatívne formálny typ správy a riadenia, s jasnou hierarchiou fungovania, kde majú pravidelní užívatelia definované svoje povinnosti.

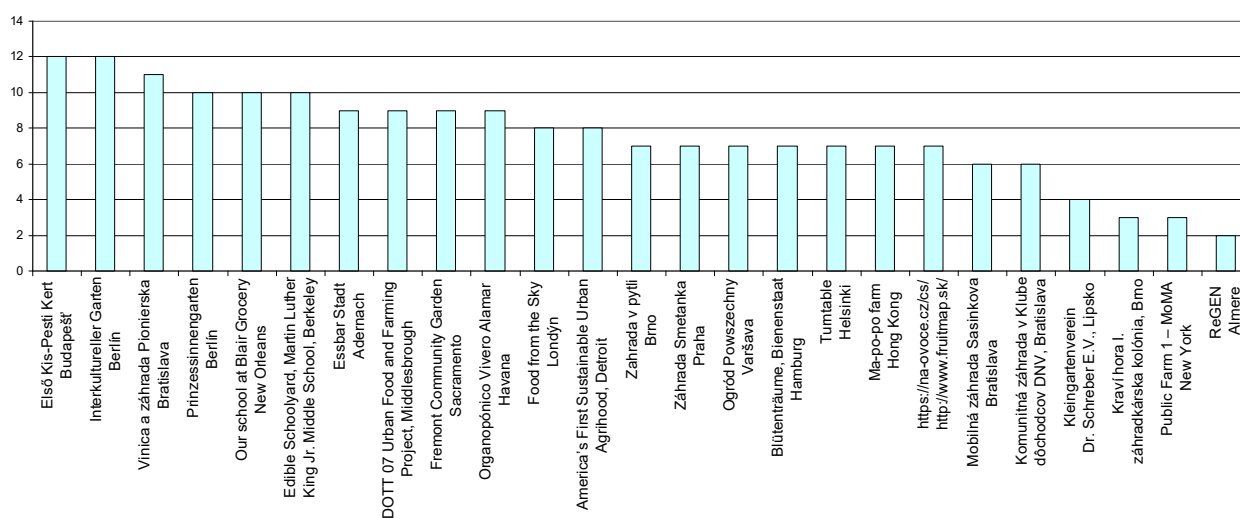
Dôležitými faktormi sú podpora spoločenskej inklúzie, stotožnenie sa verejnosti s projektom a jeho akceptácia. Tieto ukazovatele sú kľúčové pre projekty s najnižšími hodnoteniami, ktoré sú veľmi uzavreté a vytvárajú exkluzívne komunity.

GRAF 3: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia psychosociálnych indikátorov

Socioekonomické indikátory

V grafe je uvedené hodnotenie vykonané na základe socioekonomických indikátorov jednotlivých prípadových štúdií.

GRAF 4: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia socioekonomických indikátorov

Vysoké hodnotenia dosahujú projekty finančne životaschopné pre zainteresované strany, ktoré vytvárajú pracovné príležitosti alebo zvyšujú zručnosti užívateľov a tým zlepšujú ich zamestnateľnosť. Významným faktorom je imidž lokality. Najvyššie hodnotené projekty majú významný pozitívny vplyv na okolie.

Dva projekty s najnižšími hodnoteniami majú nevýhodu vo vysokých investíciách potrebných pre realizáciu. Spolu s ďalšími dvoma projektmi záhradkárskych kolónií je problematická aj rovnosť príležitostí, nakoľko nie sú dostupné pre všetky sociálne skupiny, ale len pre úzke spektrum užívateľov.

TYPOLOGICKÉ KATEGÓRIE

Na základe analýzy historických súvislostí, súčasného kontextu a analýzy prípadových štúdií definujeme typologické kategórie priestorov využiteľných pre mestské záhradníčenie a agrikultúru.

Ako najvýraznejšie parametre, ktoré predurčujú typy jednotlivých plôch, boli v rámci predchádzajúceho výskumu vyhodnotené:

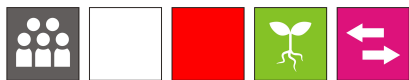
- **užívateľ/producent**
- **mierka**
- **lokalita**
- **spôsob pestovania**
- **účel produkcie.**

Pre zjednodušenie definície typologických kategórií sme vytvorili k týmto základným parametrom infografiku. V nasledujúcom prehľade sú jednotlivé symboly vysvetlené.

UŽÍVATEĽ/PRODUCENT	MIERKA	LOKALITA	ÚČEL PRODUKCIE
 jednotlivec	 malá (100 m ² do 1000 m ²)	 intraurbánna (v rámciestskej zástavby)	 pre vlastnú spotrebu a na výmenu
 komunita	 stredná (1000 m ² do 5000 m ²)	 periurbánna (na okraji mesta)	 na vzdelávacie účely
 verejnosť	 veľká (5000 m ² do 15000 m ²)	 urbánna (v rámci a/alebo na okraji)	 na ďalšie spracovanie
 uzavretá komunita	 extra veľká (nad 15000 m ²)	 SPÔSOB PESTOVANIA	 na distribúciu a predaj
 lokálny producent	 stratégia (sústava projektov, model)	 v pôde	 na lokálny predaj
 inštitúcia		 v boxoch	 na charitatívne účely

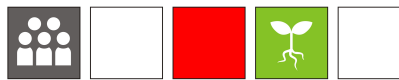
OBR. 8: Legenda k jednotlivým parametrom definujúcim typologické kategórie priestorov naviazaných na mestské záhradníčenie

VEREJENÁ JEDLÁ ZÁHRADA A JEDLÝ LES

- výsadby skupín plodiacich stromov, solitérne ovocné stromy, ovocné aleje, výsadby ovocných krov, ale aj zeleniny v mestských uliciach a parkoch, na okrajoch mestských lesov
- nepretržitý prístup verejnosti
- rôzne veľkosti, od najmenších záhonov až po veľké výmery
- trvanlivosť krátkodobá v prípade výsadiel drobného ovocia a zeleniny, stredno až dlhodobá v prípade výsadby stromov, prípadne skupín stromov a lesných porastov

VČELIA ZÁHRADA

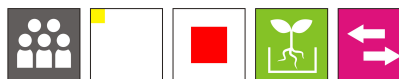
- kvitnúca výsadba vo verejnom priestore
- uličný priestor, parky, predzáhradky, výsadby v rámci námestí a nábreží alebo sídlíštnej zelene
- včelársky vhodné rastliny, dôležitá je druhová rozmanitosť
- rôzne veľkosti, od najmenších záhonov po veľké kvitnúce lúčne výsadby v parkoch
- trvanlivosť krátkodobá až dlhodobá
- koordinovaná včelárska činnosť v rámci mestského priestoru (inštalovanie úl'ov, zákaz pesticídov)

EXPERIMENTÁLNA ZÁHRADA A ZÁHRADNÝ PROJEKT

- dočasné inštalácie s krátkodobou trvanlivosťou
- architektonický/ urbanistický experiment v rámci verejného priestoru
- malá mierka s umiestnením v rámci exponovaného miesta, ako je námestie alebo nádvorie kultúrnej inštitúcie
- sprievodný program, ktorý dotvára celkový obraz
- pestovanie v nádobách alebo boxoch, bez orientácie na produkciu

POP UP ZÁHRADA

- názov pochádza z anglického spojenia „pop up“, t.j. rýchlo sa vynoriť
- záhrady využívajú moment prekvapenia
- dočasné inštalácie s dôrazom na vizuálnu stránku s krátkodobou trvanlivosťou
- veľmi malá mierka
- v rámci centrálnej mestskej zóny
- využívaná je sústava prvkov rozmiestnená v rámci verejného priestoru
- propagačný nástroj k iným projektom týkajúcim sa gastronómie, potravín alebo zdravého životného štýlu

KOMUNITNÁ ZÁHRADA

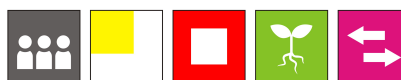
- najbežnejšia forma
- prierezová typologická kategória
- množstvo poddruhov v závislosti od spôsobu a miesta pestovania, tvorby komunity, alebo účelu produkcie.
- spoločná práca a iniciácia bottom-up
- na prázdnych a nevyužívaných plochách, pestovanie v boxoch, aby bolo možné pozemok rýchlo opustiť
- krátkodobý, príp. strednodobý charakter, pokiaľ sa na pozemku nerealizuje stavebný alebo iný zámer
- produkcia pre vlastnú spotrebu, na výmenu, prípadne na lokálny predaj

INTERKULTÚRNA ZÁHRADA

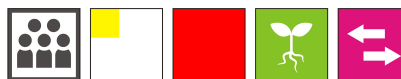
- záhradníčenie ako prostriedok ku komunikácii, integrácii a odstráneniu predsudkov
- organizácia kurzov, festivalov, workshopov so zameraním na vytváranie sociálnych kontaktov medzi utečencami, imigrantami a domácim obyvateľstvom
- potreba komplexnejšieho zabezpečenia vo forme spoločenskej miestnosti, vzdelávacieho centra, alebo centra voľného času
- strednodobá až dlhodobá trvanlivosť projektov
- veľké výmery v rámci obytných štvrtí s jednolivými pestovateľskými plochami väčších rozmerov

KOMUNITNÝ SAD

- rozdiel oproti komunitnej záhrade je dlhodobý časový horizont užitočnosti
- uplatnenie na väčších plochách
- umiestnenie v periurbánných oblastiach

SUSEDSKÁ ZÁHRADA

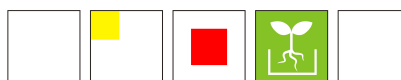
- blízkosť bydliska k záhrade
- komunita vytvorená okolo susedskej záhrady je špecifická svojou uzavretosťou a silnou väzbou na konkrétne miesto
- v rámci starších sídlisk, najmä v postsocialistických krajinách
- nahrádza typické formy sídlíštnej vegetácie
- pestovanie priamo v pôde
- strednodobá až dlhodobá trvanlivosť projektov
- spolupráca s municipalitou, ktorá pozemok skupine obyvateľov poskytuje do bezodplatného prenájmu výmenou za starostlivosť

MOBILNÁ ZÁHRADA

- typologická skupina, zameraná na formu, nie na obsahovú stránku
- dočasný charakter, krátka výpovedná doba
- pestovanie v boxoch, v prepravkách, prípadne v big bagoch, ktoré sú pre jednoduchšiu manipuláciu umiestňované na paletách
- menší environmentálny význam, z dôvodu svojej krátkodobej trvanlivosti
- výrazný spoločenský význam v husto zastavaných oblastiach, kde pomáhajú budovať ľudský a sociálny kapitál, ktorý v lokalite pretrváva aj po odchode záhrady

KONTAJNEROVÁ ZÁHRADA

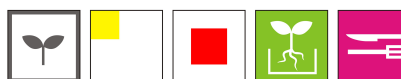
- typologická skupina, zameraná na formu, nie na obsahovú stránku
- pestovanie v boxoch, v prepravkách, prípadne v big bagoch
- chýba aspekt sťahovania, trvanlivosť v strednodobom horizonte
- umiestnenie na spevnených plochách, bývalých parkoviskách, rozličných greyfields, na plochách brownfields s ekologickou záťažou, kde nie je možné pestovanie priamo v pôde kvôli zdravotným rizikám z toho vyplývajúcim

STREŠNÁ ZÁHRADA/ STREŠNÁ FARMA

- nevyužívané rovné strechy, s vyhovujúcou nosnou konštrukciou
- pestovanie prebieha vo vrstve substrátu, alebo v boxoch a prepravkách
- pestovanie drobného ovocia a zeleniny lokálnym producentom
- produkcia na predaj (priamo na mieste, alebo v tesnej blízkosti)
- strednodobá až dlhodobá trvanlivosť, z dôvodu vyšších vstupných nákladov

REŠTAURAČNÁ ZÁHRADA

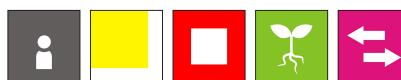
- záhrada umiestnená v rámci gastroprevádzok
- produkcia je využitá na ďalšie spracovanie, priamo v rámci tejto prevádzky
- časté je zameranie na jednu komoditu z vlastnej produkcie, napr. bylinky, šaláty

NÁJOMNÁ ZÁHRADA

- individuálne obhospodarované záhradky malých výmer (spravidla do 50 m²)
- umiestňovanie viacerých jednotiek v blízkosti obytnej výstavby alebo ako súčasť veľkých mestských parkov
- pestovanie drobného ovocia a zeleniny v pôde
- strednodobá až dlhodobá trvanlivosť

ZÁHRADKÁRSKA KOLÓNIA

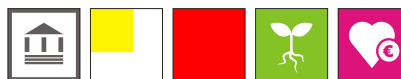
- väčšie výmery individuálne obhospodarovaných záhrad
- typická je skôr periurbánna poloha s dlhodobou trvanlivosťou
- výmery od 150 do 400 m² sú prenajímané jednotlivým nájomcom
- prevládajú rekreačné účely
- problém so spoločenskou akceptáciou pre prílišnú mieru uzavretia pred okolím

ŠKOLSKÁ ZÁHRADA

- pri základných a stredných školách
- prepájanie pedagogického procesu s praktickým nadobúdaním zručností
- produkcia je využívaná ako vzdelávacia pomôcka, na priamu spotrebu alebo ďalšie spracovanie v rámci vyučovacích hodín
- ďalšie využitie produkcie v školských jedálňach, pre programové akcie alebo na charitatívne účely

INŠTITUCIONÁLNA ZÁHRADA

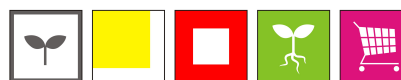
- prevádzkované inštitúciami (neziskové, charitatívne, vzdelávacie organizácie)
- top down iniciatívy s cieľom vytvoriť priestor pre komplexné programy, ktoré sú orientované na marginalizované skupiny
- veľké výmery a pestovanie priamo v pôde, dlhodobá trvanlivosť
- vzdelávacie programy na získavanie alebo udržanie pracovných návykov pre ťažko zamestnateľné komunity, programy na získavanie pestovateľských a podnikateľských zručností s cieľom podpory vzniku mikropodnikov, programy pre mládež so zameraním na udržateľnosť a zdravé stravovanie

MESTSKÁ FARMA

- veľké a extra veľké výmery, okrem pestovania ovocia a zeleniny priamo v pôde umožňujú aj prípadný chov včiel a malých hospodárskych zvierat
- intraurbánne polohy, umiestnenie v kontakte s obytnou zástavbou
- obmedzenie prístupu verejnosti do časti s pestovanými plodinami
- často doplnené o gastroprevádzkou alebo priestory na predaj miestnych produktov a trávenie voľného času obyvateľov okolitých oblastí
- vzdelávacia funkcia

PRÍMESTSKÁ FARMA

- periurbánna poloha
- intenzívnejší chov zvierat, napríklad kôz a oviec
- pestovanie ovocných stromov
- predaj na mieste, samozber, distribúcia do širšieho okolia

NATIONAL ALTERNATIVE AGRICULTURAL MODEL (NAAM)

- kubánsky národný alternatívny agrikultúrny model (NAAM)
- organické komunitné pestovanie potravín, alebo pestovanie v rámci kooperatívnych družstiev
- v rámci modelu je zadefinovaných päť typov mestských a prímestských spôsobov farmárčenia, ktoré nadobúdajú rôzne výmery
- inšpirácia v otázkach ekologickej a udržateľnej výroby potravín, organického pestovania a agroekologických pestovateľských metód

CONTINUOUS PRODUCTIVE URBAN LANDSCAPES (CPULs)

- štruktúra prepojených priestorov slúžiacich pre rekreáciu a mestskú a prímestskú agrikultúru, ktorá by umožňovala obyvateľom pozorovanie procesov tradične spájaných s rurálnym prostredím popri rozličných rekreačných aktivitách a pomohla znovu nadviazať vzťah medzi mestským životom človeka a procesmi nevyhnutnými na jeho zabezpečenie (výrobou potravín)
- inšpirácia pre zavádzanie plôch pre mestské záhradníčenie do verejného priestoru, s cieľom využiť ho ekonomicky a energeticky efektívnejšie, bez narušenia jeho funkčnosti

ZÁVERY

Z hľadiska naplnenia vytýčených cieľov a potvrdenia hypotéz môžeme konštatovať potvrdenie teoretických výskumných hypotéz H1, H2 a H3.

POTVRDENIE VYTÝČENÝCH HYPOTÉZ

Hypotéza 1

- *Priestory naviazané na mestské záhradníčenie sú významným nositeľom komunikácie v rámci lokality v ktorej sa nachádzajú. Psychosociálny aspekt, ktorý prinášajú do územia je nezanedbateľný.*

Hypotéza bola postavená na fakte, že veľká časť vedeckých štúdií je fokusovaná na ekonomické motivácie záhradkárov zapojených do mestského záhradníčenia. Na základe výsledkov výskumu môžeme potvrdiť, že záhradkári sú viac motivovaní snahou o úpravu okolitého prostredia, s cieľom vytvoriť priestory, v ktorých sa budú cítiť dobre a budú sa do nich chcieť vracieť a stretávať sa v nich.

Potvrdenie hypotézy dokazuje fakt, že v rámci hodnotenia prípadových štúdií pomocou evaluačnej schémy v hodnotení psychosociálnych indikátorov získali hodnotené štúdie v súčte najvyšší počet bodov (environmentálne indikátory 227 b, psychosociálne faktory 258 b, socioekonomické faktory 190 b).

Hypotéza 2

- *Prázdne, nevyužívané a zbytkové plochy v rámci mesta, od mesta deindustrializovaného až po postindustriálne, sú vhodné na dočasné využitie formou mestského záhradníčenia.*

Na základe analýzy prípadových štúdií môžeme konštatovať, že realizácia priestorov mestského záhradníčenia na nevyužitých plochách dokáže vytvoriť programovú náplň pre prázdne, nevyužívané a „ľadom ležiace“ plochy na časovo ohraničenú dobu a pozitívne ovplyvniť ich bezprostredné okolie.

Môžeme vnímať dva prístupy k prázdny, nevyužívaným a zbytkovým plochám. Prvý je bottom up prístup, kedy komunita, vo väčšine prípadov práve z okolia, vyvíja tlak na využitie pozemku. Druhý prístup je top down prístup, kedy iniciatíva vzniká na vyšších úrovniach, väčšinou na úrovni samosprávy.

Hypotéza 3

- *Plochy so záhradníckou produkciou môžu byť nástrojom na manažment mestského územia.*

Hypotéza pracuje s otázkou, či je možné využívať rozličné typologické kategórie priestorov naviazaných na mestské záhradníčenie ako nástroj na dosiahnutie cieľov manažmentu, efektívne využívanie zdrojov s dôrazom na udržateľný rozvoj.

Výskum na príkladoch prípadových štúdií preukázal, že je možné využívať tieto plochy v širšom celomestskom kontexte. V rámci strategického riadenia a koncepcného plánovania mestského územia je možné uplatňovať poznatky zo stratégií NAAM a konceptu CPULs. K dispozícii sú rôzne typologické formy plôch mestskej agrikultúry, ktoré môžu byť uplatnené ako nástroje k udržateľnému rozvoju mestského územia v krátkodobom, strednodobom aj dlhodobom horizonte.

ODPORÚČANIA PRE PRAX

Na základe výskumu vybranej vzorky priestorov so záhradníckou produkciou a ich jednotlivých parametrov je možné vyhodnotiť úspešnosť situovania jednotlivých plôch v rozličných typoch verejných priestorov a urbánných úhorov.

Priestory so záhradníckou produkciou v intraurbánných polohách mesta

Oblasti v intraurbánných polohách, v rámci hustej urbánnej štruktúry, poskytujú priestory pre záhradnícku produkciu na verejných priestranstvách v ich tradičných, ale najmä v špecifických a doplnkových formách, ako aj na veľkostne obmedzených a roztrúsených plochách urbánných úhorov.

Tieto plochy sú vhodné pre umiestňovanie typologických kategórií malých a stredných mierok, s horizontom trvanlivosti päť rokov, s voľným alebo upraveným prístupom verejnosti. Pestovanie je realizované prevažne v boxoch. Účely produkcie sú rôzne, prevláda vlastná spotreba užívateľov a výmena v rámci komunity.

Vhodnosť jednotlivých typologických kategórií priestorov mestského záhradníčenia vo verejnom priestore vždy závisí od nastavenia modelu fungovania. Dôležitým faktorom pre zabezpečenie úspešného fungovania je zapojenie a angažovanosť všetkých zainteresovaných strán už v priebehu plánovania jednotlivých priestorov.

Odporúčané je postupné zavádzanie priestorov so záhradníckou produkciou, s cieľom vytvorenia funkčnej siete. Systematické situovanie jednotlivých plôch v rozličných typoch verejných priestorov a urbánných úhorov, zvyšuje záujem komunity o záhradníčenie, poskytuje dostupnosť plôch pre široké spektrum užívateľov, prispieva k lokálnemu rozvoju a zvyšuje environmentálne dopady na mestské prostredie.

Zhrnutie vhodnosti jednotlivých typologických kategórií na umiestnenie v rámci intraurbánnej štruktúry mesta poskytuje nasledujúca tabuľka.

	VEREJNÁ JEDLÁ ZÁHRADA A JEDLÝ LES	VČELIA ZÁHRADA	EXPERIMENTÁLNA ZÁHRADA	POP UP ZÁHRADA	KOMUNITNÁ ZÁHRADA	KOMUNITNÝ SAD	INTERKULTÚRNA ZÁHRADA	SUSEDSKÁ ZÁHRADA	MOBILNÁ ZÁHRADA	KONTAJNEROVÁ ZÁHRADA	STREŠNÁ ZÁHRADA A STREŠNÁ FARMA	REŠTAVRAČNÁ ZÁHRADA	NÁJOMNÁ ZÁHRADA	ZÁHRADKÁRSKA KOLONIA	ŠKOLSKÁ ZÁHRADA	INŠTITUCIONÁLNA ZÁHRADA	MESTSKÁ FARMA	PRÍMESTSKÁ FARMA
Tradičné typy verejných priestranstiev																		
ulice	✓	✓		✓														
námestia	✓	✓	✓	✓								✓	✓					
parky	✓	✓			✓				✓			✓						
nábrehia	✓	✓		✓														
Špecifické a doplnkové formy																		
priestranstvá vo vyšších úrovniach mesta	✓	✓			✓		✓	✓	✓	✓	✓							
verejne prístupné vnútrobloky	✓	✓			✓		✓	✓	✓				✓					
verejné priestranstvá verejných budov	✓	✓	✓		✓				✓						✓	✓	✓	
vyhradené priestranstvá – areály	✓	✓			✓				✓						✓	✓		
verejné priestranstvá sídlisk	✓	✓			✓		✓	✓	✓				✓					
Urbánne úhory																		
prieluky		✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓						
brownfieldy		✓			✓		✓	✓	✓	✓							✓	
greyfieldy		✓			✓		✓		✓	✓							✓	

TAB. 1: Vhodnosť jednotlivých typologických kategórií plôch so záhradníckou produkciou pre umiestňovanie v intraurbánnych polohách mesta

Priestory so záhradníckou produkciou v periurbánnych polohách mesta

Oblasti v periurbánnych polohách, v rozvoľnenej urbánnej štruktúre, poskytujú priestory pre záhradnícku produkciu na verejných priestranstvách a rozptýlených urbánnych plochách mestských úhorov. Tieto polohy sú vhodnou príležitosťou na realizáciu tých typov pestovateľských činností, ktoré vyžadujú väčšie plošné výmery.

Vhodné je umiestňovanie typologických kategórií stredných a veľkých mierok, so strednodobým a dlhodobým horizontom trvanlivosti a preferenciou priameho pestovania v pôde.

Periurbánne polohy poskytujú viac možností na experimentovanie s mestským záhradníčením, ako aj mestskou agrikultúrou. Projekty realizované v prímestských polohách nie sú pod takým tlakom verejnosti, takže majú viac času na adaptáciu. Priestory mimo obytnej výstavby môžu poskytnúť plochy pre typologické kategórie väčších výmer ako sú komunitné sady, jedlé lesy, nájomné záhrady a záhradkárske kolónie. Pre ich úspešné fungovanie je však dôležitá dôsledná komunikácia s potenciálnymi užívateľmi už v priebehu plánovania jednotlivých priestorov.

Zhrnutie vhodnosti jednotlivých typologických kategórií na umiestnenie v rámci periurbánnych polôh poskytuje nasledujúca tabuľka.

	VEREJNÁ JEDLÁ ZÁHRADA A JEDLÝ LES	VČELIA ZÁHRADA	EXPERIMENTÁLNA ZÁHRADA	POP UP ZÁHRADA	KOMUNITNÁ ZÁHRADA	KOMUNITNÝ SAD	INTERKULTÚRNA ZÁHRADA	SUSEDSKÁ ZÁHRADA	MOBILNÁ ZÁHRADA	KONTAJNEROVÁ ZÁHRADA	STREŠNÁ ZÁHRADA A STREŠNÁ FARMA	REŠTAVURAČNÁ ZÁHRADA	NÁJOMNÁ ZÁHRADA	ZÁHRADKÁRSKA KOLÓNIA	ŠKOLSKÁ ZÁHRADA	INŠTITUCIONÁLNA ZÁHRADA	MESTSKÁ FARMA	PRÍMESTSKÁ FARMA
Tradičné typy verejných priestranstiev																		
ulice	✓	✓																
námestia	✓	✓																
parky	✓	✓			✓							✓	✓					
nábrežia	✓	✓										✓						✓
Špecifické a doplnkové formy																		
verejne prístupné vnútrobloky		✓			✓	✓	✓	✓					✓					✓
verejné priestranstvá verejných budov	✓	✓			✓		✓											
vyhradené priestranstvá – areály	✓	✓			✓								✓		✓	✓		
verejné priestranstvá sídlisk		✓			✓	✓	✓	✓					✓		✓	✓		
verejné priestranstvá dopravnej infraštruktúry	✓	✓			✓								✓					
Urbánne úhory																		
brownfieldy		✓			✓		✓		✓	✓								✓
greyfieldy		✓			✓		✓		✓	✓								✓
Bývalé agrikultúrne priestory	✓	✓			✓	✓	✓						✓	✓				✓
Bližšie nešpecifikované väčšie plochy zelene	✓	✓			✓	✓							✓	✓				✓

TAB. 2: Vhodnosť jednotlivých typologických kategórií plôch so záhradníckou produkciou pre umiestňovanie v periurbánnych polohách mesta

Virtuálny verejný priestor

Široká škála rozličných aplikácií a sociálnych sietí plní v dnešnej dobe dôležité úlohy pri podpore komunitného aktivizmu, občianskej angažovanosti a občianstva. Preto odporúčame využívať digitálne nástroje a sociálne siete na komunikáciu s potenciálnymi užívateľmi priestorov mestského záhradníčenia.

Vytvorenie komplexného informačného systému a komunikačnej platformy o plochách s možnosťami záhradnickej produkcie pre jednotlivcov, komunity, inštitúcie ako aj lokálnych producentov, o plochách potenciálne vhodných na tieto účely, o podmienkach spolupráce so samosprávami je jednou z kľúčových pre udržateľný manažment týchto území.

Dôležité je však naďalej komunikovať tieto informácie aj vo fyzickom verejnom priestore a takými formami propagácie, ktoré zasiahnu čo najširšie spektrum potenciálnych užívateľov vrátane starších generácií a vylúčených skupín, ktoré sa nevedia pohybovať vo virtuálnom verejnom priestore.

ZHRNUTIE

Charakter a rozmanitosť verejných priestorov v meste vychádza z historického kontextu, ich funkčnosť, súčasný stav a využívanosť je ovplyvnená demografickými, ekonomickými a priestorovými zmenami. Väčšina postsocialistických stredoeurópskych miest trpí nekvalitnými verejnými priestormi. Chýbajú financie, spoločenské povedomie a často aj záujem kompetentných orgánov.

Základnú osnovu štruktúry verejných priestranstiev mesta tvoria tradičné typy ulice, námestia, nábrežia a parky. Obraz mesta však dopĺňa široké spektrum ďalších verejných priestorov ako sú verejne prístupné vnútrobloky, verejné priestranstvá sídlisk alebo často prítomné zbytkové nevyužívané priestory, ktoré sú charakteristické zaseknutím sa v procesoch byrokracie, majetkového vysporiadovania, špekulatívnych investícií alebo realitného trhu.

V súčasnej rýchlej dobe neustále sa meniacich rozpočtov, minimalizovania nákladov a maximalizovania príjmov je otázka verejných priestorov obzvlášť kritická. Územné plány našich miest a obcí sa problematikou komplexného riešenia verejného priestoru nezaoberajú, dlhodobo nevyužívané mestské priestory, ktoré sú produktom dysfunkcie ekonomických a administratívnych procesov a dôsledkom degradácie mestských štruktúr, neriešia.

Reakciou na tento stav je aktivizácia menších skupín obyvateľov plných radikálneho potenciálu, ktorí majú snahu meniť svoje bezprostredné okolie a zdieľať zaňho zodpovednosť. Na svoje aktivity získavajú dlhodobo nevyužívané priestory, pre ktoré nachádzajú využitie vo forme mestských záhrad, kde sa venujú nielen pestovaniu zeleniny, ale aj sociálnych vzťahov.

Fenomén známy pod pojmom „urban gardening“ sa postupne „zakoreňuje“ aj v stredoeurópskom kontexte. Výskumy sa venujú benefitom mestského záhradníčenia na fyzické aj psychické zdravie jednotlivcov, ako je zvýšenie príjmu čerstvého ovocia a zeleniny, pohyb a cvičenie, pobyt na čerstvom vzduchu, zvýšenie serotonínu vďaka pobytu na slnku, zlepšenie komunikačných zručností vďaka sociálnej interakcii, vytvorenie pocitu spolupatričnosti. Skúsenosti zo sveta ukazujú, že mestské záhradníčenie nemusí byť iba súčasťou bottom-up urbanizmu, ale môže fungovať ako územná stratégia na dočasné využitie dlhodobo nevyužívaných mestských a nedostatočne využívaných verejných priestorov.

Zavedenie stratégie dokáže prispieť k efektívnemu využívaniu zdrojov a môže zlepšiť spoluprácu zainteresovaných strán. Implementácia rozličných typov priestorov so záhradníckou produkciou môže mať pozitívny vplyv nielen na konkrétne plochy, kde sú tieto priestory realizované, ale dokáže zlepšovať imidž celej lokality.

ZOZNAM OBRÁZKOV

- OBR. 1: Mestská agrikultúra a jej delenie (Zdroj: autor)
- OBR. 2: Hodnotiaca schema (Zdroj: autor)
- OBR. 3: Hodnotenie jednotlivých ukazovateľov (Zdroj: autor)
- OBR. 4: záhrada v januári 2012 (hore vľavo), vo februári 2012 (hore vpravo), v auguste 2012 (dole) (Zdroje: <https://www.google.sk/maps>, <http://elsokispestikert.hu>)
- OBR. 5: porada troch generácií (vľavo), začiatok sezóny (v strede), spoločné posedenie (vpravo)(Zdroj: <http://elsokispestikert.hu/>)
- OBR. 6: bylinková záhrada (vľavo), predaj produktov na jednej z akcií pre verejnosť (v strede), občerstvenie pre verejnosť v rámci dožínok na záhrade (vpravo) (Zdroj: <http://elsokispestikert.hu/>)
- OBR. 7: hodnotiaca schéma projektu Első Kis-pesti Kert (Zdroj: autor)
- OBR. 8: Legenda k jednotlivým parametrom definujúcim typologické kategórie priestorov naviazaných na mestské záhradníctvo (Zdroj: autor)

ZOZNAM GRAFOV

- GRAF 1: Poradie jednotlivých projektov podľa celkového hodnotenia na základe hodnotiacej schémy (Zdroj: autor)
- GRAF 2: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia environmentálnych indikátorov (Zdroj: autor)
- GRAF 3: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia psychosociálnych indikátorov (Zdroj: autor)
- GRAF 4: Poradie jednotlivých projektov podľa hodnotenia socioekonomických indikátorov (Zdroj: autor)

ZOZNAM TABULIEK

- TAB. 1: Vhodnosť jednotlivých typologických kategórií plôch so záhradníckou produkciou pre umiestňovanie v intraurbánných polohách mesta (Zdroj: autor)
- TAB. 2: Vhodnosť jednotlivých typologických kategórií plôch so záhradníckou produkciou pre umiestňovanie v periurbánných polohách mesta (Zdroj: autor)

BIBLIOGRAFICKÉ CITÁCIE

- ALLEN, Julie Ober; ALAIMO, Katherine; ELAM, Doris; PERRY, Elizabeth. 2008. *Growing vegetables and values: Benefits of neighborhood-based community gardens for youth development and nutrition*. In: Journal of Hunger & Environmental Nutrition, roč. 3. č. 4, 2008. s. 418-439
- ARMSTRONG, Donna. 2000. *A survey of community gardens in upstate New York: implications for health promotion and community development*. In: Health and Place, 2000, roč. 6. č. 4, 2000. s. 319-327
- AROSEMENA, Graciela. 2012. *Urban Agriculture - Spaces of cultivation for a sustainable city*. Gustavo Gilli, 2012. 128 s. ISBN: 9788425224232
- ARUP. 2012. SPeAR Handbook 2012, External Version. 24s. [cit. 2016-12-15]
https://www.oasys-software.com/media/Manuals/Latest_Manuals/SPeAR_Manual.pdf
- AUSTIN, Elizabeth N.; JOHNSTON, Yvonne A. M.; MORGAN, Lindsay Lake. 2006. *Community gardening in a senior center: A therapeutic intervention to improve the health of older adults*. In: Therapeutic Recreation Journal, roč. 40. č. 1, 2006. s. 48-56. ISSN: 0040-5914
- COHEN, Nevin; REYNOLDS, Kristen; SANGHVI, Rupal. 2012. *Five borough farm: Seeding the future of urban agriculture in New York City*. Design Trust for Public Space, 2012. 169 s. ISBN: 9780977717552
- DRAPER, Carrie; FREEDMAN, Darcy. 2010. *Review and Analysis of the Benefits, Purposes, and Motivations Associated with Community Gardening in the United States*. In: Journal of Community Practice, roč. 18. č. 4, 2010. s. 458-492
- Ecolife. 2016. [cit. 2017-02-22]
<http://www.ecolife.com/define/urban-gardening.html>
- FAO (Food and Agriculture Organisation of the United Nations). 2007. [cit. 2016-11-11]
<http://www.fao.org/home/en/>
- FERRIS, John; NORMAN, Carol; SEMPIK, Joe. 2001. *People, land and sustainability: Community gardens and the social dimension of sustainable development*. In: Social Policy and Administration, roč. 35. č. 5, 2001. s. 559-568. ISSN: 1467-9515
- Food Standards Agency (FSA), 2007. *Survey of metals in a variety of foods*. 2007. s. 1-52 [cit. 2015-10-25]
<http://www.food.gov.uk/science/surveillance/fsisbranch2007/fsis0107>

- GIBAS, Petr. 2011. *Falešná zeleň a rajské zahrady*. In: A2, č. 19. 2011. s. 12-13 [cit. 2014-06-05]
<http://www.advojka.cz/archiv/2011/19/falesna-zelen-a-rajske-zahrady>
- GLASGOW CITY COUNCIL. 2010. Stalled Spaces Glasgow [cit. 2016-01-13]
<https://www.glasgow.gov.uk/stalledspaces>
- GLOVER, Troy D. 2004. *Social Capital in the Lived Experiences of Community Gardeners*. In: Leisure Science, roč. 26. č. 2, 2004. s. 143-162
- GLOVER, Troy. D.; PARRY, Diana C.; SHINEW, Kimberly. J. 2005. *Building relationships, accessing resources: Mobilizing social capital in community garden contexts*. In: Journal of Leisure Research, roč. 37. č. 4, 2005. s. 450–474
- Greensgrow Farms. 2016. [cit. 2017-03-15]
<http://www.greengrow.org/>
- GUIART, Daniela; PICKERING, Catherine; BYRNE, Jason. 2012. *Past results and future directions in urban community gardens research*. In: Urban Forestry & Urban Greening, roč.11. č.4, Elsevier, 2012. s. 364-373
- HALL, Diana. 1996 *Community Garden as an Urban Planning Issue*. diplomová práce. Vancouver: University of British Columbia, 1996. 83 s.
- HERMANN, Janice R.; PARKER, Stephany P.; BROWN, Barbara J.; SIEWE, Youmasu J.; DENNEY, Barbara A.; WALKER, Sarah J. 2006. *After-School Gardening Improves Children's Reported Vegetable Intake and Physical Activity*. In: Journal of Nutrition and Education Behavior, roč. 38. č. 3. 2006, s. 201-202. ISSN: 1499-4046
- HOLLAND, Leigh. 2004. *Diversity and connections in community gardens: a contribution to local sustainability*. In: Local Environment, roč. 9. č. 3, 2004. s. 285-305
- KRASNY, Elke. 2014. *Hands-on Urbanism 1850-2012: The Right to Green*. MCCM Creations, 2014. 355 s. ISBN: 9789881521743
- LEAKE, Jonathan R.; ADAM-BRADFORD, Andrew; RIGBY, Janette E. 2009 *Health benefits of 'grow your own' food in urban areas: implications for contaminated land risk assessment and risk management?* In: Environmental Health, Proceedings of the Joint Environment and Human Health Programme: Annual Science Day Conference and Workshop, roč. 8. č. 1, 2009
- LINEBERGER, Sarah E.; ZAJICEK, Jayne M. 2000. *School gardens: Can a hands-on teaching tool affect students' attitudes and behaviors regarding fruit and vegetables?* In: HortTechnology, roč. 10. č. 3, 2000. s. 593–597
- McCORMACK, Lacey Arneson; LASKA, Melissa Nelson; LARSON, Nicole I.; STORY, Mary. 2010. *Review of the nutritional implication of farmers' markets and*

community gardens: A call for evaluation and research efforts. In: Journal of the American Dietetic Association. roč. 110. č. 3, 2010. s. 399-408

MOUGEOT, Luc J. A. (ed). 2005. *Agropolis – The Social, Political and Environmental Dimensions of Urban Agriculture*. Ottawa: IRDC, 2005. 286 s. ISBN: 1844072320

OHMER, Mary L.; MEADOWCROFT, Pamela; FREED, Kate; LEWIS, Ericka. 2009. *Community gardening and community development: Individual, social and community benefits of a community conservation program*. In: Journal of Community Practice, roč. 17. č. 4, 2009. s. 377–399

PANČÍKOVÁ, Lucie; FLEKALOVÁ, Markéta. 2016. *Co znamená komunitní zahrada?* In: Zahrada - park - krajina: odborný časopis oboru sadovnictví a krajinářství. Praha: Koršach, roč. 26. č. 1, 2016. s. 40-45. ISSN: 12111678

PAPST, Sabine. 2010. *Wohn Bau Steine fur lebens werte frei räumne*. diplomová práce. Wien: Universität fur Bodenkultur, 2010. 198 s.

PASEČNÁ, Ivana. 2012. *Aktuálne trendy v plánovaní a manažmente verejných priestorov zelene v meste*. dizertačná práca. Bratislava: STU, 2012. 116 s.

PASQUALI, Michaela. 2006. *Loisaida. NYC Community Gardens*. a+mbookstore edizioni, Milano, 2006. 142 s. ISBN: 9788887071245

RÖBLER, Stefanie. 2008. *Green space development in shrinking cities: opportunities and constraints*. In: COSTA, Carlos Smaniotto. MATHEY, Juliane, ed. Urban Green Spaces – Key for sustainable city 2008 Sofia, April 17–18. Dresden: IOER, 2008. s. 71-74. ISBN: 9783933053336

SHARMA DHAKAL, Raju; SYME, Geoffrey; ANDRE, Edward; SABATO, Charles. 2015. *Sustainable Water Management for Urban Agriculture, Gardens and Public Open Space Irrigation: A Case Study in Perth*. In: Agricultural Sciences, roč. 06. č.7, 2015. s. 676-685.

SENNETT, Richard; KRATOCHVÍL, Petr. 2012. *Architektura a veřejný prostor: texty o moderní a současné architektuře IV*. Praha: Zlatý řez, 2012. s. 164. ISBN: 9788090382640

STONE, Curtis. 2015. *The Urban Farmer: Growing Food for Profit on Leased and Borrowed Land*. New Society Publishers, 2015. 288 s. ISBN: 9781550926019

URBSPACE. 2011. *Urban spaces - enhancing the attractiveness and quality of the urban environment – Project Guide*. Bratislava: REC, 2011. 208 s.

URGE (Urban Green Environment). 2004. *Making Greener Cities - A Practical Guide*. Leipzig: UFZ, 2004. 119 s.